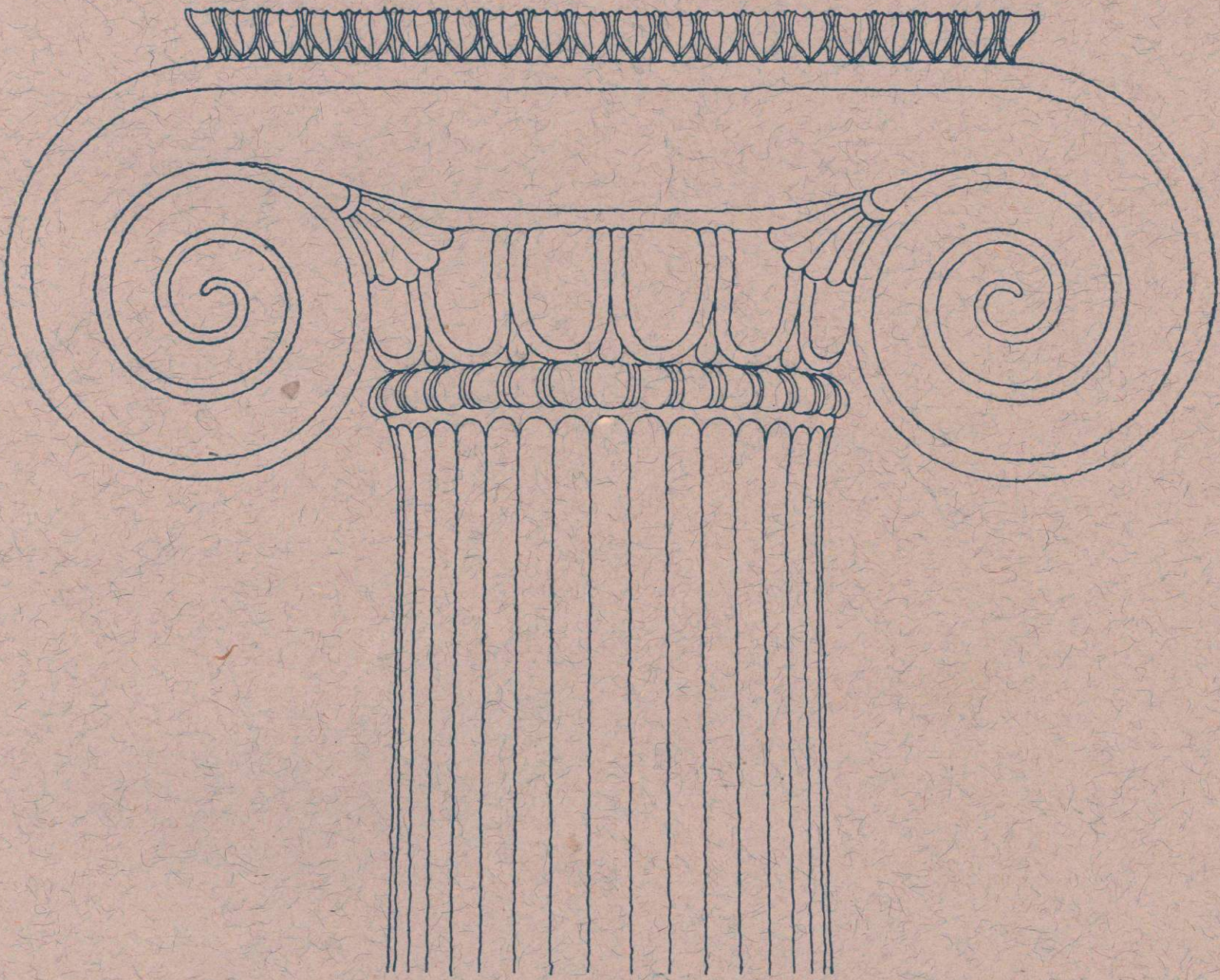

1925

DOM
IN
SVĚT

1925
ŠTEV.

2

VSEBINA DOMA IN SVETA ŠTEVILKA 2.

LEPOSLOVNI DEL:

- I. **Pesmi:** Jože Pogačnik: Rajnkim. 73. — Tone Seliškar: Kmetje. 74. — Dante Alighieri: La Divina Commedia, III. 27. 81.
- II. **Drama:** France Bevk: Kajn, 3. dej. 77.
- III. **Pripovedna proza:** Janez Jalen: Nov ogenj. 65. — France Bevk: Muka gospé Vere. 66. — Narte Velikonja: Sirote. 74.

PROSVETNI DEL:

- I. **Članki:** B. K. Zajcev: Sodobno rusko slovstvo. 84. — Fr. Čibej: Doneski k utemeljitvi sociologije umetnosti 2. 86. — Dr. A. D-K: Religiozni obraz Anatola Francea. 90.
- II. **Zapiski:** 1. **Slovstvo:** Troje knjig Cvetka Golarja (Fr. Koblar). 92. — V. Řiha: Povest o svatbi kralja Jana, prevel K. Přibil (I. P.). 94. — G. Keller: Regina, prev. J. Glonar (I. P.). 95. — 2. **Gledališče:** Drama, poroča Fr. Koblar. 94.

PLATNICE:

Umetnost: Fr. de Goya y Lucientes. — Iz naše dnevne kulture. — Prejeli smo v oceno.

ILUSTRACIJE:

Priloga II.: F. Goya: Doña Isabel Carbo de Porcel. — Slike v tekstu: Fr. Goya: Caprichos 43. 65. — Isti: Desastres de la guerra 2. 67. — Isti: Proverbios: Spak s kraguljčki. 69. — Isti: Tauromaquia 26. 71.

DOM IN SVET IZIDE V L. 1925. OSEMKRAT, IN SICER: 1. III., 1. IV., 1. V., 1. VI., 1. VII., 1. X., 1. XI. IN 1. XII. :: NAROČNINA ZNAŠA LETNO 100 DIN, DOVOLJENO JE POLLETNO PLAČEVANJE PO 50 DIN, V IZJEMNIH SLUČAJIH TUDI ČETRILETNO PO 25 DIN. NAROČNINA ZA DIJAKE (ŽELIMO, DA NAROČAJO SKUPNO) 75 DIN. :: UPRAVNIŠTVO: LJUBLJANA, JUGOSLOVANSKA TISKARNA. :: ZALOŽNIK IN LASTNIK: KATOLIŠKO TISKOVNO DRUŠTVO. :: TISK IN KLIŠEJI JUGOSLOVANSKE TISKARNE V LJUBLJANI. :: UREDNIKA: PROFESOR FRANCE KOBLAR (ZA LEPOSLOVJE), LJUBLJANA, JANEŽIČEVA CESTA 12 (PRULE), IN DR. FRANCE STELÈ (ZA PROSVETNI DEL IN OPREMO), LJUBLJANA, MUZEJ.

DOMIN SVET

LETNIK 38. V LJUBLJANI 1. APRILA 1925. ŠTEVILKA 2.

GOYA: CAPRICHOS 43. KO RAZUM SPI, SE POŠASTI ZBUDÉ.

NOV OGENJ.

JANEZ JALEN.

»Storil mi je krivico on, ki umetniki s postavami in zakoni. Če bi ga ubil —? Ubil človeka —?«

Cvetna nedelja:

Veter je iztrgal meglo iznad mesta in iz jasnine je pobožal pomladni vzduh tlakovane trge in stisnjene ulice —. »Za našo vasjo žari reber, s cvetočim resjem pogrnjena planjava. Blesti teloh izpod grmov. Obletavani od tisočev šumečih čebel vztrepetavajo nizi rdečih cvetov kakor plamenčki —.« Domače misli so ga postavile iz doktorskih let nazaj v otroška. Potuhnula se je trimesečna skrb,

kje bi mogel odslej izmenjavati svoje juridično znanje za vsakdanji kruh. Splahneli so ugovori, da se vrača ponižan; da bo morda doma napoti; in vsi drugi.

»Ubil? Ne! Če bi mu v obraz pljunil —?«

Veliki četrtek:

Vsi odrasli so odšli tešče k fari. Doma sta ostala samo najmlajša dva. Z njima se je igral dopoldne na vrtu v mladi, svetli travi —. »Ni praznik. Po delavni roki kliče vsaka pest prsti. Z njo in od nje živé, pa so veseli, da so mogli ta dan naprositi mene, ki sem se odpovedal zemlji, da jo varujem, in šli za Njim. — Ali iz šege, ali so se ponižali kakor otroci?«

»Niti za uho bi ga ne mogel udariti. Samo pokazal bi mu rad, da ga preziram.«

Veliki petek:

To jutro miza Gospodova ni pogrnjena. Domača je bila le njemu in najmlajšima. Opoldne so se otroci osuli okoli sklede, samo brat in žena sta skromno zajela. — »Že davno pred svitom je vrgel konjem korita v žlebove in vse dopoldne je oral? In ona, ki v nji kali novo življenje? Vzdrže. Ali iz trme, ali iz ljubezni?«

»Razpet si molil: ‚Odpusti jim, saj ne vedo kaj delajo‘ —.«

Velika sobota:

Gospodinja se je opravičila, da mu ne more postreči z gorkim, dokler ne podkuri z novim ognjem. Pa da mu je, ne bi se dotaknil, ker je tudi malima dvema stisnila v ročici vsakemu samo skorjico kruha. »Krutí so,« je sodil in jih opomnil, kdo je izvzet posta. Otrokom, ki jih je že prejšnji dan začel ščegetati duh nakuhanega mesa, so od vesele nepočakanosti rasle oči. Brat pa je kakor sveto umirjen ugotovil: »Ne bo obogatel, kdor izpolni samo, kar mora.« »Ne poostruje si postave ne iz šege ne iz trme — iz ljubezni do Ljubezni.«

S prvim solncem se je srečal na hribu. — »Kakor žareče cvetje v strminah pod mano je razlita po vesoljni zemlji Njegova kri. — O Bog! —«

Ponudil je šibice sošolcu izza abecednih let, ki je, nevajen starega posla, potrpežljivo in vztrajno kresal velikonočni ogenj iz mrtvega kamna. Ta jih je odklonil in kresal potrpežljivo in vztrajno, kresal, dokler ni ukresal iskre, ki jo je razživil v grmado, koprnečo po blagoslovu.

Zajel je v obrabljen lonček šolarčku nečaku, ki je sam zažarel in stekel z gorečim blagoslovom domov. Stopil je v cerkev, radoveden, kako bo ogenj Gospodov oznanil starček-diakon, ki vsa dolga leta, odkar ga je poznal, nikdar ni vzplamenel. Z večno nespremenljivim glasom je trikrat oznanil: „Lumen Christi!“ V tresočih se glasovih je videl, kako hrepeni iz upognjenega telesa pomlajena duša k nebu. Sledil mu je v Exsultet in skušal razumeti čimveč latinskih besedi. Iz stavka v stavek se je vnemal bolj in bolj. »S solznim očesom poje: „— da bi sužnja odrešil, si žrtvoval sina!“ — Poje: „O, srečna krivda, ki si nam zaslužila takega Odrešenika!“ —« Dalje ni sledil, ker so mu srce, duša in misli zagorele v novem ognju, ukresanem iz starega kremenca.

»Blagoslovljen, ki si mi naumetničil krivico.«

Ne zavoljo lepote, kakor jo je doznal, ne, iz ljubezni do Vstalega je pretil prvo trikratno Alelujo v besedo in melodijo, vredno angelskih ust, kadar oznanjajo Bogorodici: »Tvoj Sin je vstal. — In mrtve je vzdignil ljudi. Veselite se! Veselite se!«

MUKA GOSPÉ VERE.

FRANCE BEVK.

7.

Pozno popoldne se je gospa Vera odpravila z doma. V nekaj minutah je sedela v kavarni, ki je stala nasproti uradnega poslopja, kjer je delal njen mož.

Sedla je v kot, na mesto, s katerega se je skozi okno razločno videl izhod starinske, v baročnem slogu zidane hiše.

Naročila je kavo; prinesli so ji liste, ki jih ni brala.

Ob določeni uri je stopil iz starinske hiše prvi debel gospod, ki je premeril cesto in stopil v kavarno; njenega moža še ni bilo. Domislila se je, da je pred petimi minutami stopila v to hišo dama. Vitka blondinka je bila in še mlada. Toda jedva je utegnila Vera razpresti v svoji duši možnost razmerja njenega moža s to svetlolaso neznanko, je ta že stopil na ulico.

Gospa Vera mu je sledila med ljudmi. V gneči promenade je Krševan srečal znanca; s tem je nadaljeval svojo pot. V množici ljudi, ki so človeku vsak hip zastavljali pot, ju je težko zasledovala. Opaziti je ni bilo mogoče.

Ko sta krenila domov, je pospešila za njima. Na potu sta stopila v bar na čašo piva. Tedaj ju je prehitela. Pet minut za njo je prišel domov Krševan.

Pozdravila sta se hladno. Nato sta spregovorila nekaj vsakdanjih besed. Povečerjala sta tiho, manj s slastjo kot po navadi.

Pogovor se ni mogel razplesti. Nekaj, za kar nimamo imena, ju je težilo. Morala bi bila začeti tam, kjer sta nehala opoldne; tam ni bilo mogoče začeti.

Mož je bil nemiren, videlo se mu je, da težko molči. V ženi se je čudno prevračalo. Očitala si je, da se je sramotno ponižala in hodi za možem ter gleda njegove stopinje. Brez uspeha, prevarana sama v sebi, osramočena sama pred seboj! Ko je legla k počitku, je obnavljala v sebi vse, kar je duševno doživela, vso muko težkih misli in razgrete bolne domišljije. Kaj je laž, kaj je resnica? Nič! Nič! Vse! Vse! Slikala si je različne možnosti, od ure do ure nemirnega bdenja gorostašnejše in jim je verjela, bolj nego tistemu, kar so videle oči. Ledenela je v postelji, srce ji je hotelo raznesti prsi.

Občutila je sovraštvo, jezo, kes, ponižanje . . . vse, vse! Preklinjala je sebe in ni našla izhoda.

8.

To je bil pričetek muke dveh ljudi, moža in žene. Bala sta se pogledati drug drugega. Prokletstvo je viselo nad njima; noben izmed obeh se ni upal pogledati kvišku, ne izreči odrešilne besede.

GOYA: DESASTRES DE LA GUERRA 2. Z RAZUMOM ALI BREZ NJEGA?

Molče sta vstajala in obedovala, hodila spat in vzdihovala s težkimi prsi.

Videti je bilo, da bo gospa Vera pozabila na vse, kar je doživela. Posebno po tistem dnevu, ko je brez uspeha zasledovala moževo pot. Razum je govoril jasno, a prevpilo ga je nekaj hujšega. Bilo je prepozno.

Premišljevala je vse daleč v preteklost nazaj, opazovala je moža do bolestne potankosti. Prepričana je bila, da je odkrila ogromne dokaze, ki so bili neizpodbitni.

Hodila je iz sobe v sobo in prebrskala vse. Vse predale, vse obleke, vse žepe, vse knjige in papirje. V neki knjigi je našla malo fotografijo grde, postarne ženske. Zagrizla si je ustnice, ko jo je opazovala. Knjiga je bila kupljena pri starinarju, mogoče je, da je bila slika že prej v knjigi. Na knjigi je bila podpisana ženska; njenega podpisa starinar ni mogel docela

izbrisati. Toda ravno tako velika je bila tudi druga možnost. — Vero je glodal sum.

Kadar je sedel mož nji nasproti, je skušala brati poteze na njegovem obrazu; ni jih razumela.

Kot čebelica je zbirala male dokaze, sume in dvome. Dejala ni ničesar. Postala je celo prijaznejša, dasitudi je bila njena beseda kratka in s tiho ironijo pobarvana. Ta beseda je vendar razodevala človeško bližino; možu je bilo znosneje.

Ta je uporabil to priliko, da bi se ji približal. Pri kosilu je pričel pogovor tako, da je vedel, da ohrani ženo pri dobri volji.

»Juha je izborna.«

»Da?«

Žena je izpremenila glas, ki je bil skoraj sladek. Krševan je bil z uspehom zadovoljen.

»V nedeljo bo konjska dirka. Ali greva gledat?«

»Ne vem.«

»Bajé stavijo cele tisočake na razne konje.«

»Mhm.«

Žena se je zavedla sama sebe. Kakor da je spoznala v tem razgovoru možovo zvi-jačo, ni se pustila varati; zdelo se ji je, da s tem pogazi svoj ponos, da proda svoje ponižanje za sramotno ceno.

Mož je to opazil. Umolknil je in ni dejal nič več.

9.

Naslednje dni se je le redko zgodilo, da je mož ostal četrť ure dalj z doma, kot ga je zadržala služba. Vero je dejstvo podkrepilo v misli, da sluti, o čem vsem je ona obveščena in se previdno izogiblje vsakršnega sledu.

Odločila se je, da gre k zdravniku. Otresti se je hotela glodajočega dvoma, če ni ona kriva, da je njun zakon neploden. Ta misel ji je tiho rogojoče očitala vse noči brez spanja.

V zdravnikovi predsobi so čakali ljudje. Betežna vrsta bledih obrazov; nihče ni spregovoril besede.

Med njimi je sedela tudi mati z malim, bolnim detetom. Njen obraz je bil bled, truden; kadarkoli je zazibala otroka v naročju, da ni jokal, so se njene poteze nabrale v bolesten izraz.

Gospe Veri se je zdelo, da čaka dolgo; polagoma jo je objel nemir. Od zdravnika je prišla gospa, ki je z robcem na obrazu stežka zadrževala jok. To je Vero oplašilo. Mrzel curek je čutila po životu, čuvstvo neizmerne bojazni ji je švignilo skozi dušo.

V tem hipu je bolni otrok v naročju žene krčevito zajokal. Mati ga je za-ujčkala; nehote se je dotaknila gospe Vere.

»Oprostite!« je dejala.

»Nič ne dé. — Ali je otrok bolan?«

»Od svojega rojstva.«

»Težko je z otroki,« je dobila Verina beseda miloben izraz. »Ali je edinec?«

»Še pet jih je. Zdrav je samo najsta-rejši.«

»Še pet?«

Gospa Vera je umolknila. Mislila je nekaj minut. Zamislila je sebe v ti vlogi. Za hip se je blagrovala. Koliko težkega ji

je prikrajšanega. Ta misel je za trenutek umorila željo po materinstvu v nji.

»Težko je,« je pričela gospa Vera po-govor znova. »In mož?«

»Mož?« je pogledala tuja žena gospò, kot da meri, v koliko ta zasluži njene odkritosti. V očeh je brala pomen tega vprašanja. In kot se ženske razodevajo vsakomur na nepojasnjem in neutemeljen način, je dejala: »Mož pije.«

Gospa si je predstavljala pijance zdaleč; poznala jih je s filmov; razgrajače, prete-pače, suroveže, ki tiranijo nad svojo dru-žino in dajejo snovi za socialne drame. Zgrozila se je.

»Vsak nosi svoj križ,« je vzdihnila gospa Vera v lažnivo tolažbo. »Eni pijejo, drugi se vdajajo ženskam...«

Bila je pripravljena odpreti svoje srce in ga razložiti kot kramo, brez sramu in brez ponosa. Žena z otrokom v naročju tega ni razumela. Dejala je: »Eh, kaj ženske! Da bi le prinesel, da bi živeli jaz in otroci!«

Vera je bila začudena, skoro užaljena. Zrla jo je, kot neumljivo čudo. »Ali niste ljubosumni?« je vprašala.

Žena je ujčkala otroka, ki je silil na jok in odgovorila: »Ljubosumne so ženske, ki imajo preobilo časa.«

Bridka resnica je gledala iz teh besed. Modrost izmučenega človeka, ki se oklepa samo življenja, ničesar drugega ne.

Gospa Vera pa je bila razočarana. Njena misel, ki jo je s skrbjo negovala že toliko dni in polagala vanjo življenjsko važnost, je bila pogažena v prah.

Ta hip ni marala, da se v njeni usodi kaj spremeni.

»Saj to ni res!« je dejala razburjena. »Saj to ni res!«

Tedaj jo je poklical zdravnik; prišla je na vrsto.

Ko je stopila v ordinacijsko sobo, je trepetala.

»Kaj vas je privedlo k meni, gospa?« jo je vprašal priletni zdravnik z dolgo brado, kot otroka, ko je videl njen strah.

»Otrok nimam, gospod doktor.«

Zdravnik jo je prodril s pogledom.

»Koliko let ste poročeni?«

Povedala mu je.

Zastavil ji je še nekaj diskretnih vprašanj. Odgovorila je nanje. Ko jo je preiskal

GOYA: PROVERBIOS. SPAK S KRAGULJČKI.

in se je gospa oblačila, je šel dva-, trikrat po sobi in pogledal skozi okno. Nato se je obrnil do nje.

»Gospa,« je dejal, »Vi hočete vedeti, kdo nosi krivdo, da v Vašem zakonu ni dece, Vi ali Vaš mož.«

Vera je strmela. Vendar je skušala zakriti razgrete misli. Dejala je: »Kako to sodite?«

»Vi niste zahtevali pomoči, ampak samo ugotovitve. Morda ne trdim tega z gotovostjo — bi Vam pomoč niti ljuba ne bila. Preden govoriva o tem natančneje, vas moram opozoriti, gospa, da sta neplodnega zakona lahko kriva mož ali žena. Vendar pa je v veliki večini slučajev krivda na ženi. Ali je bil Vaš mož kako bolan?«

»Ne vem,« je povabila gospa oči. »Mislim, da ne.«

»Potem... je krivda najbrže na Vas. Po današnji preiskavi tega ni mogoče zanesljivo ugotoviti. Vzrokov je lahko mnogo, a so nekateri tako zagonetni in skriti, da so le teoretično znani, v praksi

pa se nam izmikajo izpod rok. Temeljitejša in težja preiskava bi lahko prinesla določnejših rezultatov. Če Vam je do tega, gospa...«

»Ne,« je dejala. »Hvala lepa.« Čutila je, kako se ji izmikajo tla pod nogami.

Zdravnik je zapazil izpremembo. »Dejal sem, kolikor moram vedeti ta hip, po tej preiskavi. Toda če Vas mož nadleguje z očitki, bi bil pripravljen...«

»Ne, ne; ni treba!«

Odprla je vrata in se je šele na pragu spomnila, da ni vprašala po zaslužku...

Ko je šla skozi čakalnico, ni nikogar pogledala.

10.

Gospa Vera je brskala po predalčkih male omarice, v kateri je hranila spominčke svoje mladosti. Bile so posušene cvetke in trakovi, rutice in zaponke; stotine predmetov, ki so izgubili svojo vrednost že davno, a so ljubi srcu.

Med drobižem je našla tudi malo fotografijo. Slika je bila medla in je pred-

stavljal njo, mlado deklico. Tudi njena rajna mati je bila na sliki. Mala, dobra ženica, katere oči so sijale v sami dobroti; njene roke so jo še na sliki objemale.

Gospa Vera je sedla na stol in držala sliko pred seboj. Kakšna razlika! Prepad med tistim davnim življenjem in med sedanjim.

Roka je omahnila na koleno, slika je zrla v strop. Vera je zapičila oči v neznano točko, kot da je prebodla s pogledom steno in goré.

Na gorski planoti, katere lepota je tako bridka kakor velika, je bila rojena. Vas je stisnjena v rupo med dva z lesom porasla bregova. Ta rupa se odpira samo v eno stran in v to stran se v plitvo dolinico razprostira ubogo polje. Teh dolinic pa je mnogo; le redko so s poljem posejane, komaj s pašniki prepletene, drugače pa z gozdovi in kamenjem posute. Nikoli ni vode v teh dolinicah, le ob deževju bruhne na dan in teče po klancih kot v potokih.

Čudno turobni so zidovi med parcelami pašnikov in travnikov; nad meter visoki so in neznansko dolgi. Vera se je spominjala jesenskih dni in grozne puščobe, ki jo je navdajala. Dež je padal, ona je čepela v grmovju pod streho ogromnega dežnika in je pasla. Od jutra do večera in vse dni je padal vedno enako droben dež, da je noga skliznila ob slednjem koraku. Ona pa je pela pesmi, ki si jih je izmišljala sproti. Včasih je iskala pozabljenih lešnikov na tleh in drnulj na vejah.

Ti spomini so bili lepi. Tudi turoba jesenskih dni se ji je ta dan zdela lepa. Ko je prignala živino domov, je počenila k ognjišču, mati jo je objela s pogledom:

»Ali si mokra?«

Bila je mokra; krilce se je kadilo ob ognju do kolen, ko je voda pričela izhlapevati; pa je dejala: »Ne!«

Tisti hip je bilo vse pozabljeno. Materina beseda ni božala zaman. Od nje je bila negovana kot punčka; le oče je bil strog. Pred njim je niti materina roka ni mogla ubraniti...

Ob spominu na očetovo strogost je stopil pred Verine duševne oči dogodek, ki se ga je še preživo spominjala. Varovala je mlajšo sestro ob ognju in jo je

vrgla na žerjavico. Ni je pobrala, zbežala je na drevo. Ko so rešili otroka, je niso našli. Storil se je večer, ona pa je zbežala na pašnik.

Prešla je noč, prešel je zopet dan, nje ni bilo domov. V sredi ogromnega leskovega grma je čepela in se ni ganila. Ni jokala, ni jedla ne pila; bala se je kazni. Sklenila je, da ubeži. Že po njeni naturi je bil vsak njen sklep tako trden, da ga ni bilo mogoče premekniti. Kadar je držala udarce, nikoli ni zavpila.

Takrat je videla, da prihaja nasproti pol vasi; možje so se bližali s svetiljkami in jo oklepali v polkrogu, ona se ni oglašila. Nekdo je posvetil v njo; takrat je zbežala in le z muko so jo ujeli in nesli domov.

Kaznovana ni bila; hvalili so Boga, da so jo našli.

Gospa Vera se je nasmehnila ob tem spominu. To sem jaz! si je dejala. Stisnila je ustnice z zobmi in nekaj minut prepletala detinsko preteklost s sedanjostjo...

Nato so se spomini zopet izluščili čisti, brez primesi grdobije. Spomini na nedelje in cerkev, na šolo in novo mašo. Sami spomini belih cvetlic, belih predpasnikov in svilenih trakov. Poseben vonj imajo ti dekliški spomini in z ničimer drugim jih ne moremo primerjati. To vse prav do tistega dne, ko deklica postane nemirna in ne vé, kaj trepetava v nji.

Tisto pa je bilo le medlo v Verinem spominu. V tiste dni njenega zorenja v deklištvu so padle težke ure. Neke noči je bil obšnil požar nebo, hiša je zgorela. Pol leta za tem je umrla mati. —

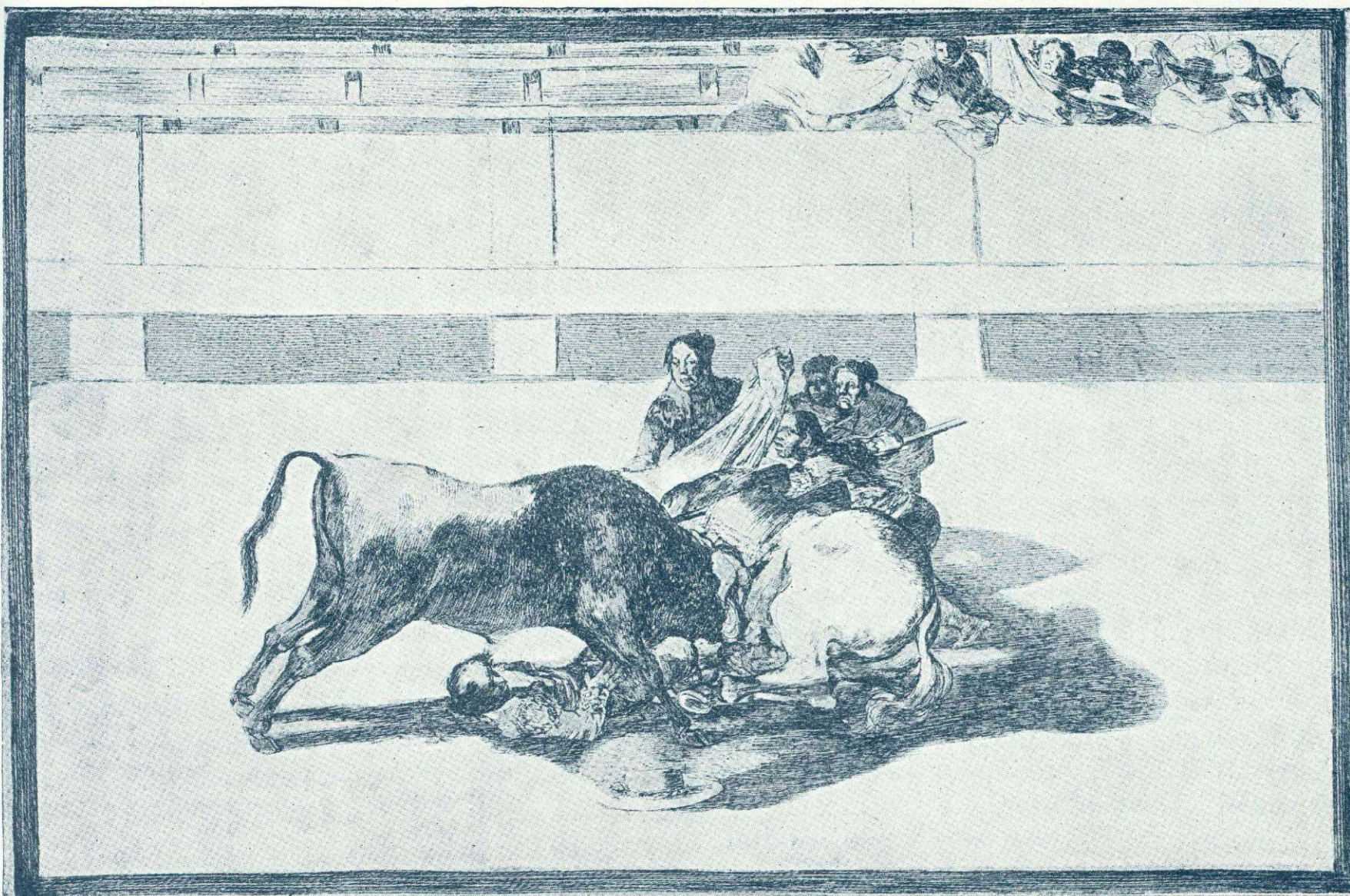
Ko je bilo vse preboleno, se je Vera zavedla, da je dekle. Tedaj se je začelo drugo poglavje...

Vera je trenila z glavo. Spreletela jo je misel, ki je ni marala. Ni hotela več spominov. Dvignila se je, vrgla fotografijo v predal in ga zaprla.

11.

Gospa Vera je občutila, kot da se je vse zarotilo zoper njo. Žena z otrokom, zdravnik, njen mož, vsi, vsi...

Zagrizla se je bila že tako v svojo misel, da se ji je zdela lepa. Skoraj ni marala

GOYA: TAURAMAQUIA 26. PADEC PICADORJA.

več, da bi je ne bilo. Mož je prihajal redno domov. Hinavec! Kako je znal brisati sled za seboj. Ona pa je prisluškovala celo njegovim sanjam.

Nekaj dni po obisku pri zdravniku je neko noč prisluhnila, če mož spi. Prižgala je luč.

S stola je vzela moževo obleko. Ura je skoraj zropotala na tla. Na zlati verižici je visel ličen medaljon. Odprla ga je. V njem je bil kodrček las, zvezanih z rdečo nitjo. Kodrček mu je dala ona. Vendar se ji je zdelo, da so ti lasje drugačni. Bolj svetli in bolj svilnato lepi. Nehoté se je spomnila na blondinko, ki je tisti dan, ko je oprezovala v kavarni, stopila v urade njenega moža. Vzela je svojo valujočo kito razpletenih las, in jih je primerjala...

Nato je vzela njegovo listnico. Trepetala je v razburjenju. Ne radi sramotnega dela, ki se ga ni še nikoli lotila, ampak radi pričakovanja, da odkrije nove stvari.

V listnici je bilo nekaj bankovcev. Dve stari vstopnici s koncerta. Pogledala je datum in se je prepričala, da sta bila na

koncertu onadva. Spomnila se je, kako sta se pri neki točki naslonila drug na drugega in se stopila z glasbo v eno; oba sta tedaj pozabila na življenje in plavala v blaženosti.

Ah! je vzdihnila.

V telovniku je bil zmečkan tramvajski listič, nožič, vžigalice, kratek svinčnik in v papir zavito zarjavelo pero. V enem izmed žepov pa je našla precej zmečkano pismo.

V hipu je preletela zbledelo, poševno pisavo. Pisala ga je lahka roka. Ženska! »Dragi Tomo!« Nekdo ga vabi k sebi, njega, ki je njen, ki ji je nezvest. Nje ne omenja. Podpis je nečitljiva šifra. Zdaj je vedela vse. Zdaj je imela v rokah dokaze.

Položila je obleko na prejšnje mesto, tresla se je kot šiba na vodi. Pismo je stlačila za moderc; šla je v posteljo.

Mož se je prebudil in začuden pogledal v njo.

»Ali ne spiš?«

Ni se ozrla, težko je soplja in počasi odgovorila: »Ne.«

Pretekel je bil že lep del noči. Mož, ki je hodil zgodaj v posteljo, da prespi muko, ki se je bila naselila v hišo, je bil predramljen v prvem hipu. Lice mu je gorelo, oči so blestele.

Gledal je ženo, ki je resna in bleda strmela pred se. Težke misli so ji bile ob čelo. Stegnil je svojo roko in jo je položil na njeno.

Ta roka, ki je znala tako lepo govoriti tajni jezik ljubezni, je ostala brez odmeva. Ženo je duševna muka podjarmila, da se ni zganila niti za las. Niti pogled se ni premaknil.

»Vera! Verica!«

Ona je molčala.

»Kaj ti je, Vera? Ali me ne maraš?«

Vera je okrenila glavo. Neznani srdo jo je v hipu postaral za vrsto let, razširila je oči: »Ne!«

Mož tega ni pričakoval. Okamenel jo je zrl, trdo, nepremično, s krivnostjo v srcu, zanj nerazrešno.

V moževi notranjosti se je tisto usodno noč zadrnil voz, ki je ubil pol ljubezni do žene. Gnusoba je ostala; ta pa je bila neizmerna.

Z odprtimi očmi, stremečimi v strop, sta mož in žena čakala jutra.

12.

Zjutraj nista spregovorila. Mož je odšel brez pozdrava. Opoldne je zamudil kosilo.

Žena je najdeno pismo prebrala trikrat in ni vedela, kam ž njim. Zdelo se ji je, da ima orožje, ki ga ne zna rabiti. Rezalo jo je v dušo.

Opoldne se je silila, da bi bila taka kot po navadi. Spregovorila pa sta samo par besed.

Po kosilu je mož obsedel, kadil je in bral časnik. Ob navadni uri se ni dvignil in ni stopil v urad. Žena je pogledala na uro; slednjič je spregovorila.

»Ura je že dve.«

»Vem.«

Roka, ki je pomivala posodo, je obstala.

»Ali ne greš v urad?«

»Dopust imam.«

»Danes?«

Krševan je odložil časopis.

»Zato, da se s teboj razgovorim.«

»Z menoj?« Gledala je začudeno. V hipu je upadel njen pogum. Tega ni pričakovala.

»Razjasniti se mora, kaj je med nama«, je dejal.

Negotova je bila njena beseda: »Med nama je vse jasno.«

»Ni,« je dejal mož in zaprl vrata, ki so vodile na verando. »Moram govoriti, ne morem več živeti tako. Med menoj in med teboj se je nekaj dogodilo. Kaj, tega sam ne vem. To veš ti. Čez noč si postala drugačna. Kakšna si, veš sama.«

Težko je govoril, beseda je trepetala. Žena je brozgala z roko po topli vodi; stiskala je ustnice in molčala.

»To stanje me uničuje,« je povzel besedo mož. »Ne ljubi se mi spati, ne jesti, ne delati. Kakor da me je kdo zastrupil. V vsem telesu, v dnu svoje duše čutim ta strup. In vendar veš, da moram hoditi z bistro glavo na svoje delo, ki je odgovornejše kot tvoja vsakdanja opravila. Za koga živim, za koga delam, če ne za srečo teh malih minut, kadar pridem domov? Otroci nimava...«

Ta opazka je spravila Vero znova v ravnotežje. Vzravkala se je.

»Ne očitaj mi, če nimava otroci. Ne meni!«

»Nisem očital.«

»Kriv si lahko ti v toliki meri kakor jaz.«

»Nisem ti očital!« je ponovil mož odločneje.

Žena je zabijala žebelj v njegovo bolečino, udarec za udarcem: »Bila sem pri zdravniku...«

»No! In?«

»Povej, če si bil kdaj bolan!«

Laž, ki ji je v trenutku zlezla na ustnice, jo je le za kratek hip oplašila. V dvoboju z možem se ji je zdela učinkovita in v naslednjem hipu ji je že sama verjela.

»Jaz?« je zastokal mož. »Kje naj bi dobil bolezen?«

»Ti veš.«

Ta beseda je učinkovala kot strelna snov. Krševan je obstal. Razširil je oči, odprl je usta. Beseda je bila negotova, vendar je ni bilo treba pojasnjevati; počasi je sodba lezla v možgane in legla na srce. Z enim pogledom je pregledal in presodil vse.

Ženine besede je spremljal poljok. Bila je v stanju, v kakršnem se nahajajo tisti zločinci, ki po prvem smrtnem vbodljaju v svojo žrtev ne morejo nehati vbadati. Blaznost...

»Lagal si mi, ob poroki in pozneje; varal si me nizko, podlo, zahrbtno, fej!«

Mož je občutil, da se svet vrti okrog njega. Žena je prišla iz sebe. Kričala je. V omotici tega hipa se je zavedel vseeno, da stvar postaja javna.

»Pst! Tiho!« Zamahnil je z rokama.

»Hotel si, da se razvé. Vsa hiša govori. Podlež!«

V brezmoči nasproti poblazneli ženi je stisnil zobe:

»Vera! Ti si blazna!«

»Snedel si mi življenje. Radi vlačug, prokletih! O, kako jih sovražim!«

»Čuj me...«

»Kako jih sovražim!...«

»Čuj me! Bodi mirna! Tega nisem niti slutil; zdaj sem miren.«

»Jaz ne bom mirna; nikoli več ne!«

»Daj, da govorim!...«

Vera se je sesedla na stol. Bila je uničena, blede; jokala je brez solz, srd je polil njen obraz.

»Poglej,« je dejal mož, ki jo je skušal umiriti, dasi se mu je tresla beseda in je težko našel izraz za izrazom.

»Kaj si dejala? Ali ne čutiš že v besedi sami, da mi delaš krivico. Ljubosumnost! To ni nič določnega. To je samo misel. Prazna domišljija, ki te muči. Bog ve, kdo ti jo je povzročil, ki nama hoče uničiti življenje. Poglej in premisli vse moje besede in dejanja od jutra do večera in videla boš, da je tvoja beseda laž. Mož, ki je svoji ženi nezvest, ki jo vara, ne govori tako, se ne vede tako; je povsem drugačen...«

Žena je zrla predse in trgala rob papirja, ki je visel v čipkastem okrasku s police. Bila je videti, da počasi prodira pameten razlog v njo, a ga je bolešno razpoloženje le po kapljicah spuščalo dalje.

»Poleg tega,« je dejal mož, »mi podaj dokaze. Kje si čula in od koga? Pokličem ga; govori naj! Dokaze, dokaze!«

Ta hip se je Veri razširil obraz v zmago-slaven nasmeh. Že so jo bile skoraj ommile njegove besede, ko se je zopet za-

vedla sama sebe. Segla je v nedrije in mu je zagnala zmečkano pismo.

»Kdo ti je to pisal?«

Pismo je padlo na tla. Ko ga je mož pobral in pogledal, ga je dal ženi.

»Poglej pisavo, znana ti je.«

Žena je vzela pismo, gledala poševne mehke poteze in brodila po spominu.

»Pusti ljubosumnost in opazuj brez predsodka. Včeraj sem pismo prejel in nisem ga utegnil pokazati. Ali se nisi nekoč norčevala nad to poševno pisavo?«

Ženi je zardelo lice. Zmečkala je pismo in ga je vrgla na ognjišče.

Moža ni pogledala v obraz. Bilo jo je sram, a tega ni hotela priznati.

V moža pa je leglo zmagoslavno čuvstvo. Tiho ugodje mu je spreletelo ude. Smejati bi se bil glasno, če ne bi bil imel obzira do žene.

»Prenagljena je bila sodba, to zdaj vidiš in spoznaš. Nesreče, ki se naredijo za tako nizko ceno, so najstrašnejše in nepopravljive.«

Žena je jokala. Stopil je do nje in jo je pobožal po laseh in po ramenu.

»Zakaj jo vse to prišlo! Čemu je bila taka tvoja sodba? Ne joči! Vse bodi, kot je bilo.«

Njegova beseda se je približevala joku. Žena se ni okrenila, šla je v sobo, da je bila sama. (Dalje.)

RAJNKIM.

JOŽE POGAČNIK.

Vam, ki ste že razvozlali vse skrivnosti,
Vam, molčeči vedci onstran naših dalj,
sveti prag je zazvenel —

Mi pa še visimo sredi med skrivnostmi.
Štejemo:

Skrivnosti zvezd in Duh med njimi —
to nad nami;
živo v mrtvem, noč prsti — skrivnosti
so pod nami;
zapečaten prstan v nas — najgloblji voz
je med vsemi —
Ni lahko!

Z ubogo lučko hodimo in svetimo si v temi,
morda ne zgrešimo:

kmalu sveti prag še nam bo zazvenel
— — —.

KMETJE.

TONE SELIŠKAR.

Kadar v posejanem semenu utihne življenje,
ko gre solnce z zemlje
in v dolino led,

odklenejo skrinje in grebejo v žitu,
da jim žulje hladi,
in ude blaži —;
odpahnejo hrame, točijo vino,
da se duša zmehča
in dolg poravna
v pozabnosti opija preprostih duš.

In vedno njih misli so v žitu, v vinu,
v dolgeh.

pozimi okovane v led —
In breskev žareča
v cvetju razodetja zemlje in src
čez širni svet
gre preko njih.

SIROTE.

NARTE VELIKONJA.

5.

In še tisti dan, ko so zagrebli mater, je
vzel Žonta Dolfeka, stara Neža do-
jenca in Branko je ostal pri županu.
Dorica je začela na številki prvi pri
Boštjanu.

Branko je šel z njo; v roki je tiščala
kos kruha, ki ga ji je bila stisnila županja
na pot. Otroka sta zavila okoli vogla.
Boštjanovi otroci so ju čakali vrh klanca
ter zagnali strašanski vrišč.

»Uši nese, uši nese!«

Branko je od žalosti in gneva stisnil
pesti ter stopil k Boštjanki:

»Dorico sem pripeljal, pa nima nič uši.
Marta jo je počesala!«

Res, Marta jo je bila počesala, privezala
opran predpasnik ter pokropila z blago-
slovljeno vodo. Ko je videla, da otroka
odhajata, so se ji bile usule solze, da se
je od sramu skrila na kaščo ter skozi
linico zrla za njima.

»Strašno, strašno!«

In mislila je na svojo umrlo hčerko in
srce se ji je krčilo od bolečine in usmi-
ljenja.

Boštjanka je baš pinjila mleko. Ozrla
se nejevoljno, zagodrnjala in pogrnila čez
pinjo svoj predpasnik.

»Ali zna zibati?«

»Če ji pokažete!«

»Prav!«

Boštjanka je dekletcu pokazala zibelko
v kotu; v nji je spalo rdečelično dete in
roj muh mu je sedel na obrazu.

»Muhe mu podi in ziblji ga, da se ne
zbudi!«

Dorica je preplašeno uprla pogled v
brata.

»Ali misliš, da boš zastonj jedla pri
hiši? Pri nas je več dela nego jela. Pri-
sedi k zibelki in varuj otroka!«

V široko razprtih očeh dekletca se je
zrcalil nepopisen strah. Vrglo se je bratu
okoli vratu ter glasno zaplakalo. Otrok v
zibeli je začel vreščati.

»Ali ti je bilo treba? Kdo ga bo zdaj
zazibal? Kako je to razvajeno!« se je je-
zila Boštjanka. »Zdaj že vidim, za otroka
ne boš. Tja v kot sedi!«

Deklica se ni dala potolažiti. Boštjan-
kin grdi pogled jo je tako preplašil, da
se je z vso silo tiščala brateca ter vsa iz
sebe jecljala:

»Branko, Branko!«

»Tu ostani, zvečer pridem pote!«

In si je odtrgal sestrico z vratu ter
naglo odbežal, da se ji je skrnil med
grmovjem.

Branko je prišel v mraku ter jo našel,
ko je napol odrevenela čepela ob stari
lipi in ihtela. Ne da bi kaj pomislil, jo
je pograbil ter jo nesel na skedenj, kjer
si je sam na kupu slame pripravil ležišče.

Dorica se je stisnila k bratu kakor
droben ptiček. Branko pa je dolgo strmel
pod streho in razmišljal. Nenadoma se
mu je zdelo, da se iz teme izvija bled
obraz, ki se mu bliža. Vedno bliže in bliže,
in ko je bilo lice za seženj pred njim, ga
je spoznal in planil v bridkosti na kolena:

»Mamica!«

Segel je predse v temo. Slika je iz-
ginila; skozi okno v strehi je metal mesec
sij na slamo sredi skednja.

Branko je obklečal, dvignil roke ter
začel moliti.

Drugo jutro je nesel sestro nazaj k
Boštjanki, ki ga je obsula s kopo psok
in priimkov. Nazadnje ji je le dopovedal,
da je deklico strah.

»Ali boš jemal punco vsak večer?«

»Vsak večer!«

Boštjanki je bilo to očitno vseč.

Tako je nosil sestrico sleherni večer spat na skedenj. Zjutraj jo je nesel na številko, ki je bila na vrsti. Ljudem je bilo to prav in v redu. Županja je prepovedala Marti in Branku, kaj o tem ziniti možu. Župan je Branka imel rad. Deček mu je vse napravil, kar mu je velel. V pisarni je bil red in vsak dopis takoj rešen. Če je Branko čez dan kaj utegnil, je skočil na vas k Neži ali pogledal za Dorico. S strahom in žalostjo je opazal, da Lojzek upada. Marta mu je razodela, da je županja skrivaj poslala otroku mleka, ki pa ga je Neža popila.

Branko je povedal županu, da Lojzek slabi.

»Ker nima matere!« je dejal župan.

»Toda Neža zapije ves denar!«

»Kaj naj zapije! Tiste bore kovače! Če vse zapije, nima nič!«

Lojzek pa je bledel in lovil z ročicami, kakor bi mu primanjkovalo zraku. Če mu je Branko prinesel kos kruha, ki mu ga je poslala županja, ga je otrok hlastno in krčevito nesel k ustom.

»Lačen je!«

»Kaj bo lačen! Koliko pa tudi sne takle vampek! Zmerom bi drobilo. Gliste ima in zato bi zmerom kaj tlačil v usta. In zrak ga prevzema. Na takole mestno seme vpliva zrak na deželi na posebne sorte. In ko je tako slabe krvi. Skozi dlani se mu vidi!« je razlagala Neža zmerom napol pijana.

Branko je nekaterikrat sam dal otroku skrivaj mleka, ki mu ga je dala županja. Otročiček je uprl vanj svoje velike modre oči ter kakor bi trenil, popil veliko skodelico, da ni mogel prav do sape.

Nekoč ga je našla Neža.

»Tako mi razvajaš otroka! Zato nima teka! Pri takemle je red prvo. Pa se čudim: ne mara močnika, ne mara mleka ne kave. Seveda, če ga ti napehaš. Kadar kaj prineseš, daj meni! In odkod imaš mleko, ali kradeš?«

In Branko je skrivaj hranil zjutraj polovico kave, opoldne košček mesa in zvečer češpljeve cmoke, da je kavo nesel Lojzeku, mesa Dolfeku in cmoke prihranil Dorici.

Dolfeku se je najbolje godilo. Zjutraj je odgnal ob petih osem ovac v reber ves razcapan in bos ter jih zvečer prignal še

bolj razcapan z odrtimi nogami. Za kosilo so mu dajali kos koruznega neopresnika, toda Dolfek si je drugi kos priigral na skrljah, napil se studenčnice ter pritiral zvečer vse ovce domov.

Sešla sta se z Brankom na klancu:

»Na, Dolfek!«

»Malo je!« je dejal Dolfek, ko je odvil papir.

»Čez polovico!«

»Mama je dala več!« je modroval Dolfek.

»Več!«

In tu sta molčala.

Šele čez nekaj hipov, ko je Dolfek že snedel meso, je Branko potegnil bratca za rokav.

»Nikomur ne povej, jaz sem jo videl!«

»Koga? Mamo?«

»Da! Nikomur ne povej!«

»Saj nisem baba!«

In Dolfek je strmел v temo ter si brisal usta z rokavom. Skrivnostni šepet je šel skozi drevje, kakor da plava duh rajne matere nad njima.

6.

Neža se je prigugala k županu z otrokom na rokav. Iz ust ji je smrdelo žganje in beseda se ji je zaletovala.

»Župan! Kje je župan?«

»Kaj je Neža? se je oglasil župan na pragu.

»Župana iščem!« se je babnica razgrela ter hotela mimo njega. »Župana, da naredi red!«

»Ali se ti meša?«

»Seveda se mi, ko nihče več ne ve, kdo je župan. Vi že niste. Če bi bili vi pravi župan, bi tega ne bilo. Vprašam, ali je to v redu? Pride takle vaš smrkavec in pravi, da bom otroka umorila. Da ga ne operem, da mu ne dam jesti! In prinese mleka od Vaših krav, pa naravnost vampku. Da mu ne dam jesti, križana nedelja! Kdaj sem že koga umorila? Seveda je otrok bolan, če ga naliže z mlekom do ušes! In kako bo otrok zdrav, če je bila mati gola jetika! Kaj pa je, če umre takle otrok? V nebesa gre in en falot je manj na svetu! Da, pravi, da otrok pri meni strada, da pijem za denar! Kdaj sem pila? In da ga ne bo pustil pri meni. Župan, meni, ki imam samo škodo in sem ga sprejela iz

usmiljenja. Tu imate nazaj denar! Počakajte, župan, da vse povem, le počakajte! In otroka nazaj! Jaz ga ne bom redila za te groše. Če imate takegale tajnika, otročaja, ki vtika nos v vsak lonec, imejte pa še tega otroka, jaz ga ne maram!«

In je položila otroka na ognjišče ter odšla iz hiše.

Župan je jezno gledal na malega kričaća, ki se je drl na ognjišču ter v prvem hipu pozabil stopiti za Nežo. Otrok je bil upadel in bled, ročice je imel prosojne kakor iz voska. Ležal je v stari zamazani cunji, iz katere se je širil smrad.

»Lepa reč!« je dejal. »Baba pijana, saj se vidi nega! Toda boš še prišla k hiši!«

Poklical je Marto.

»Vzemi otroka, daj mu mleka in ga zavij v snažne cunje. Branko je imel čisto prav!«

»In kakšne izpuščaje ima revček. Ves je v ranah in gnojnih mehurjih. Nikoli ga ni skopala!« je godrnjala Marta in solze so ji polzele po licu.

»Denar pa je vzela!« je rohnal župan ter stopal po kuhinji.

Marta je nalila v škafo mlačne vode, poiskala svoje staro krilo in raztrgano platneno srajco, odvila otroka iz umazanih cunj ter ga posadila v vodo. Lojzek je prvi hip zavekal, potem pa s čudovitim ugodjem in veselim krikom tleskal z ročicami po vodi.

»O, ti revček mali! Kako mu dobro de!«

Zavila ga je v svežo platneno cunjo ter nalila mleka v skodelico. Otrok je hlastno požiral, in ko je popil, je z obema rokama še tiščal skodelico k sebi.

»Ne smeš, ubožec, preveč!« ga je tolažila Marta. »Tule v kotu na klopi ti posteljem na cunjah in boš spančkal.«

In mu je na klop pogrnila staro zimsko ruto, pokrila ga ter mu s starim raskavim glasom začela peti uspavanko.

Lojzek je še nekaj godrnjal, nato pa vtaknil prste v usta ter zaspal.

»Lepa reč!« je godrnjal župan ter hodil nekaj časa po kuhinji gori in doli, nato odšel v občinsko pisarno.

Marta je sama že skoraj zakimala pri otroku, ki se mu je povračala rdečica v lice, ko je priropotal voz.

Županja in Branko sta se pripeljala iz mesta —

»Kar lepo pospravi!« je dejala županja ter stopila pred njim v kuhinjo.

Na Martinem obrazu je bila vesela skrivnost. Namignila je z roko ter pokazala molče na klop.

Županja je osupnila, deček pa je planivši h kupu cunj zavpil od radosti in začudenja:

»Lojzek!«

Otrok se je stresel in zavekal.

»Zakaj je otrok pri nas?« je vprašala županja.

»Neža ga je vrnila!«

»In nam! Čemu pa?«

»Ker ga ne mara!«

»Hvala Bogu!« je dejal Branko ter vzela otroka na roke. »Revček! Umrl bi bil pri tisti pijanki. Na, ubožec, na žemljico!«

In je izvlekel iz žepa košček žemljice, ki si jo je prihranil zanj. Lojzek je z obema ročicama pograbil za košček ter ga začel krčevito mrviti.

»Ali boš ostal pri nas?« je vpraševal Branko bratca ter ga ujčkal na kolenih. Dete se mu je bolno nasmihalo —

Marta je na skrivaj pogledovala gospodinjo.

Županja je hlastno vprašala:

»Kje je mož?«

»V pisarni!«

Kakor bi trenil, je županja spustila na klop košaro ter planila v sobo. Mož je stal pri oknu in bobnal po šipi.

»Ali Neža ne mara otroka?«

»Ne mara!«

»In bo ostal pri nas?«

»Kaj ti pride na misel?« se je začudil mož ter jo pogledal od nog do glave.

»Dobro delo bi storili?«

»Dobro delo, dobro delo! Če bi bil otrok zdrav! Ali ga boš ti poslušala vse noči? Jaz že ne. Ali ni dovolj Branko? Zakaj bi pa občina ne skrbelo zanj? Ali veš, da se zaradi teh otrok kuja v občinskem odboru že tudi Grabnar, ki je še najbolj držal. Zadnjič je že godrnjal zaradi Dorice.«

»Potem še laže pustiš. Bodo vsaj enega imeli manj!«

»In kam naj s svojimi, če jih Bog kaj da?«

Župan se je okrenil ter ni videl žene, kako je zbledela pri teh besedah. Kakor oster sunek je čutila pod srcem ter ni našla besede.

»Do jutrišnje seje naj ostane. Toda potem ne več. Kdo bo gledal to bolno siroto v hiši! Ali naj res ostane vse pri hiši? Dorica je že itak vsak večer na skednju. Ali misliš, da ne vem. Potuho dajeta otrokom ti in dekla. In če vsi zbole! Samo ljudje te bodo vlekli po zobeh.«

»Marta je čisto nora na otroke!« je počasi dejala županja.

»In radi tega naj najamem potem še eno deklo. Še doviljo morda? Kdo se bo za tuje otroke pehal!« Ogorčeno je udaril z nogo ob tla ter odšel iz sobe.

Županja pa se je za trenutek morala prijeti za mizo. Zakrila si je obraz ter začela ihteti.

»Kdo se bo za tuje otroke pehal!«

»S strašno skrivnostjo v srcu je strmela skozi okno ter pomislila na blede obraz rajne Jelnicarice, ki je zrl vanjo s polzaprtimi steklenimi očmi.

»Kako, kako naj mu povem? je vzdihovala in v srce jo je rezal glas malega sirotka, ki je vreščal v kuhinji. »O usmiljeni Bog, kako naj mu to povem?«

Tisto noč so na skednju spali trije. Branko je vsak hip poslušal, ali Lojzek še živi, tako rahlo je otročiček dihal. Dorica je bila tiste dni na hišni številki enajst; imeli so kosce v gozdu. Videla je, da so zanje kuhali gnjat in štruklje, njej so pa dali zjutraj kislega mleka in starih žgancev, zato je morala odganjati kokoši, da niso razgrebale po zelniku; opoldne so ji dali ričeta, zvečer pa isto kakor zjutraj. Marta ji je bila prihranila v lončku kave in županja ji je prinesla zemljico. Marta jo je skrivaj, da ni videl gospodar, vlekla v hlev ter ji pri brleči svetiljki pregledala glavo, ali ni našla mrčesa.

Dorica in Lojzek sta zaspala, Branko pa je dolgo slonel na lini ter strmел v noč. Vonj sena in zvezdnata noč sta ga opajala, da je s silno boleštno mislil na svojo mater in očeta in stanovanje v mestu, na sošolce, ki so že na počitnicah in se bodo vrnil. Preko širnih njiv je plavala zategnjena fantovska pesem in čriček je cvrlel v travi. Deček je zamišljen šel za svojimi spomini in pri srcu mu je bilo, da bi na glas kričal od boleštnosti, osamelosti in silne ljubezni do bratcev in sestrice.

Dorica je na glas nekaj sanjala ter zbudila bratca. Otrok je začel vekati, deklica

se je prestrašeno dvignila ter začela sama vpiti in klicati Branka. Deček jo je pomiril, posadil si bratca na kolena ter ga ujčkal, da ga utolaži. Sestrica se je privila k Branku.

»Tema, strah!« je dejala. Čutil je, kako ima lice mokro od solz.

Obsedel je, zibal dete na kolenih in pri srcu mu je bilo tesno do smrti.

»Mama, mama!«

Dolgo je strmел v temo in si želel, da bi se mu iz noči spet prikazal materin obraz.

Tudi županja tisto noč dolgo ni zaspala.

»Za tuje otroke!« ji je kljuvalo v sencih kakor s kladivcem in mislila je na blede obraz žene, ki ji umirajoči ni dala strehe, in mislila na svojo težko skrivnost, ki je ne more razodeti možu. (Dalje.)

KAJN.

FRANCE BEVK.

Drama v treh dejanjih.

Tretje dejanje.

Prostorna kmečka izba. Na desni se dviga vzvišen prostor za ognjišče, nad ognjiščem je zožena streha, ki prehaja v dimnik. Nad tlečim ognjem visi kotel na verigi. V sobi je miza in dvoje stolov. Ob stenah so klopi. V zadnji strani je dvoje oken, ki so majhna, zamrežena; šipe so razbite. V levem kotu je vhod v vežo. Ko se dvigne zastor, je temno; jedva, da se razločijo sence v izbi. Zunaj je veter, ki žvižga skozi razbita okna.

Jakob (je nekoliko potr, sedi pri mizi in podpira glavo v težkem razmišljanju. Nasproti sedi sosed Peter; pred njim je kozarec z žganjem. Ob ognju ždi babica in grebe s paličico po pepelu. Gleda s strmečim, brezizraznim pogledom, tupatam se zdrzne, a se zopet pomiri).

Mati (sitno, s trudnim glasom): Ivanka! Ivanka!

Ivanka (pride iz veže in postoji na vratih): Kaj želite, mati?

Mati: Tema je. Luč prinesi.

Ivanka: Takoj, mati!

Jakob: Nocojšnjega večera se bojim.

Peter: Saj so orožniki na vasi.

Jakob: Kaj bi oni! Hudourniki! Kadar se prikažejo, je znamenje, da bo nevihta.

Ivanka (pride z lučjo, ki plapola v sapi; postavi jo na vogal mize).

Mati: Zamaši okna, Ivanka!

Ivanka (maši odprtine s papirjem).

Peter: Da se je moralo to zgoditi!

Jakob: V eni minuti se je zgodilo. Zraven sem bil in če bi bil vedel naprej, ne bi mogel ubraniti.

Peter: Za tako malenkost.

Jakob: Za to malenkost so nam že sinoči pobili okna. Kakšno noč smo imeli!

Mati: Morilci! Fej!

Ivanka (počene materi k nogam).

Jakob: Zdaj se bojim, za Jožeta! Naj mi hišo zažgejo; njega naj mi pustijo!

Mati (se zgrozi): Hišo zažgejo...

Peter: Kod hodi Angelo?

Jakob: Saj veš, kako je ž njim. Najeli so ga, da me ugonobijo.

Peter: Saj so orožniki tu.

Jakob: Tudi takrat so bili tu, ko so nam razbili okna.

Mati: Ivanka! Ivanka!

Ivanka: Kaj je, mati?

Mati: Uredi za večerjo; daj!

Ivanka: Ali naj pripravim za oba?

Mati: Kako za oba?

Ivanka: Za Jožeta in za Angela?

Mati: Angela ne bo.

Jakob: Kako veste, da ga ne bo?

Mati: Rajši molčim; rajši ne govorim.

Jakob: Morda se še vse poravnava. Kdo ve?

Mati: Naše krvi ni. Aleksandrijska dojilja si ga je prislužila.

Jakob: Pustite jo, mati! Ona je v grobu. Bog ve, kdo je kriv.

Mati: Jaz je nisem gnala od hiše.

Jakob: Revščina jo je gnala.

Ivanka (bolestno): Mati! Oče!

Jakob: Saj molčiva! Pripravi za vse; kdor pride, ta bo jedel. Jaz nocoj ne bom jedel.

Ivanka (pripravlja na mizi za večerjo).

Mati (grebe v ogenj): Je tako, je tako... Kadar ena sama senca plane, pomeni smrt, cela vrsta senc, pomeni ogenj... Kakšen vihar je zunaj!

Ivanka: Kaj govorite, mati?

Mati (molči).

Peter (se dvigne): Šel bom; če kaj nastane, moram biti doma.

Jakob: Z Bogom, sosed!

Peter (gre skozi vrata): Kakšna burja!

Ivanka: Ali naj pripravim večerjo?

Jakob: Ob tej uri bi moral biti doma.

Ivanka: Ne upa se! In če so ga ujeli?

Jakob (se zdrzne): Ujeti se ne bo pustil.

Ivanka: In če je ušel?

Jakob: Kam?

Ivanka: Čez mejo.

Jakob: Potem je zame izgubljen! Če je ostal, ga bodo vklenili in — enkrat izpustili. Potem bo doma. S te zemlje ga ne morejo izgnati. Če ne pride kaj hujšega.

Mati (poslušava veter; v zamolklem, nespremenljivem glasu): Nocoj bi nihče ne pogasil ognja.

Ivanka: Kaj pravite?

Mati: Nič.

Ivanka: Ali je res, da jih pretepajo, kadar jih vklenejo?

Jakob: Kdo pravi to? Mojih otrok ne bo nihče tepel!

Nekdo (potrka na vrata, vsi se ozrò vanje).

Jakob (vznemirjen): On je!

Gorjan (vstopi s širokim korakom, polpijan je, oči begajo po ljudeh in po izbi): Prokleta burja!

Jakob: Da.

Gorjan: In tema.

Jakob: Da.

Gorjan: Če dovolite, sedel bom.

Jakob: Odpočij si!

Gorjan: Kje je Angelo?

Mati (zadirčno): Kaj mu hočeš? Domov pojdi!

Gorjan (mirno, ošabno): Gorjan ne gre domov; on se vseeno ne izgubi. Vrzite ga na glavo, pade na noge. Od kdaj pa revščina ukazuje?

Mati: Prej si se prodal, nego so kupci prišli. Pasji človek!

Gorjan: Bolje pes, ko mrčes! Kdo se bo kesal, bomo videli...

Mati: Mi ne! Ostanemo, kar smo bili; mi in naši otroci!

Gorjan: Vaši otroci?

Mati: Naša je ta hiša, naša ostane.

Gorjan: Kdo ve? Kdo ve, če ne bo še nocoj moja?

Jakob (plane): Kaj si dejal?

Gorjan (se izviije): Kdo ve, pravim, kdo ve... Lahko, da še tisto izgubim, kar imam.

Jakob: Ti si po nekaj prišel.

Gorjan: Morda, da je to res. Ali, ker me ujedate — kako naj človek govori.

Jakob: Razburjeni smo; saj spoznaš, da gori nad nami.

Gorjan: To je tisto: gori nad vami, ali vsaj zgodi se to lahko. Ali ni škoda hiše? Ni mnogo vredna, a vseeno. Prodajte mi jo. Ko pridejo »oni«, jim porečem: Stojte! Hiša je moja! Vi pa boste imeli denar; naselite se lahko drugje.

Jakob (je zrastel kvišku, v razširjenih zenicah je blestela groza Gorjanovih besed; stisnil je pesti, iz njega je izbruhnil zadrževani krik): Zato tedaj si se privalil pijan v mojo hišo? Zato si sikal kot gad! Ne, ne! Naj zgori hiša do tal! Tebi je ne dam! Po mrličih dišiš!

Gorjan: Zgodilo se bo, kar želite!

Mati: Fej, fej, fej! Seme satanovo! Ali tudi duše kupuješ? Ropar ob belem dnevu, ali poznaš Boga? Pesjan, s prstom kažeš na človeka, ki naj ga doleti nesreča, katero si skotil ti!

Gorjan: Lajaj! Od samega sovraštva lajaš! Ali pa veš, kdo se je včeraj vpisal med »nje«?

Mati: Med katere se je vpisal in kdo?

Gorjan: Že nosi črno srajco.

Jakob: Videl sem ga. Nič novega nisi povedal.

Mati: Angelo? — Jaz ga še nisem videla.

Gorjan: Glejte ga!

Angelo (je medtem napol odprl vrata in obstal; gologlav je, črno srajco ima. Nastopi hip molka. Angelo stopi v sobo.)

Mati: Saj sem verjela... (Zaihti.)

Ivanka (gre in zapahne vrata).

Jakob (gleda na črno srajco; Angelo je bil drznega pogleda, a molk in presenečenje ga potreta, da povesi oči).

Gorjan: Dober večer! Prisedi!

Jakob (počasi, a odločno iz tuge): Tu ni prostora zanj! Tam so vrata!

Angelo (dvigne pogled, oče in »sin« se zreta več mučnih hipov): Vi me podite iz te hiše?

Jakob: Sam si se spodil.

Angelo: Čigava je ta hiša?

Jakob: Hiša ene družine je; gospodar sem jaz. Tako je po pravici.

Angelo: Pravica je presedlala. Kaj poročete, če sem gospodar hiše jaz?

Jakob: Ti? — Kje je Jože?

Angelo: Kaj sem jaz varuh svojega brata?

Mati: Tako je odgovoril Kajn.

Angelo (pogleda mater srdito): Gorje si je nakopal, nosi naj ga!

Jakob: Vsi ga bomo nosili.

Angelo: Jaz ne! Nisem vaš. Storil bom brez vesti, kar bom storil.

Jakob: Kaj boš storil?

Angelo: Svojo pravico bom izkopal in jo prodal Gorjanu. Vsako besedo, ki je zapisana, je mogoče popraviti. Ogoljufati ste me hoteli za hišo, pa se je nad vami posula. Koliko mi obljubiš za to podrtijo, Gorjan?

Gorjan: Z zemljo vred, takole med brati...

Jakob: Molči! Molčita, če ne me prisilita... (Ne najde besede.)

Mati: Oh ti moj Bog!

Nekdo (udari na okno, koj nato butne v vrata z vso silo).

Vsi (obstanejo in posluhnejo).

Jože (zunaj): Odprite! Pomagajte!

Ivanka (odpahne zapah).

Jože (vstopi; bled je, razmršen, okrvavljen, brez klobuka in golorok): Oče! Bežimo! Skrijte me! (Obstane, ko zagleda Angela in Gorjana; bori se v njem:) Vse je izgubljeno. Psi so me izvohali.

Angelo: O kom govoriš?

Jože: Ubežal sem jim; vidva sta mi padla kot modrasa na pot.

Angelo: Kaj si dejal včeraj? Kdo je danes gospodar?

Jože: Grizeš! Grizi!

Mati: Sveti Bog!

Angelo: Tudi ti bi grizel; danes ne moreš. Jaz prodajam hišo. Koliko daš, Gorjan?

Gorjan: Dvajset tisoč...

Angelo: Skop si! Trideset daj!

Jakob: Angelo!

Jože: Ti prodajaš, ti?!

Mati: Seme satanovo!

Angelo: Prodajam, če ne bo gorelo. Naj reši, če more. Mene ne vidite več.

Gorjan: Petindvajsettisoč!

Jože: Vem, da bo gorelo. Že ropotajo avtomobili...

Jakob: Zgori naj! Zgori naj rajši!

Mati (zamolklo v ogenj): Vrsta sene pomeni ogenj in več ko ena smrt.

Angelo: Prodal bom... Osemindvajset...

Jože: Ne, ne boš prodajal! Ti ne! Ne tu, na tem mestu, vpricho nas!

Angelo: Ti ne boš rabil doma!

Jože: Kaj — si — dejal? (Brata si stojita srdita drug proti drugemu. Sovraštvo jima sije iz oči.)

Angelo (samozavestno, stisne pesti): Udari prvi!

Narednik (vstopi naglo z dvema orožnikoma skozi vrata).

Vsi (obstanejo kakor okameneli; Gorjan in Angelo se nekoliko umakneta).

Narednik: Nihče naj se ne gane! (Pokaže na Jožeta): Vklenite ga.

Jakob: Tega mi pustite! Moj sin je!

Ivanka (stopi k materi; plakata).

Narednik: Mir!

Gorjan (poluglasno): Šestindvajset z nepremičninami vred!

Angelo: Velja! (Sežeta si v roko.)

Jože (vkljenjen): Vidva — sklenjata kupčije... v tem hipu...

Mati: Naj se posuši trava, kamor stopita! Zemlja naj vaju izvrže!

Angelo (Jožetu): Ali naj pozdravim tvojo nevesto?

Jože (obstane): Kaj si dejal? Oh! (Besna žalost ga popade.) Oče! Oče, ne pustite! Tepli me bodo, do nagega me bodo slekli.

Jakob (plane k sinu): Pustite ga! Saj ni naredil ničesar!

Ivanka (plane k bratu): Vsaj nas se usmilite! (Oklene se ga, da ga ne morejo odpeljati.)

Gorjan (uporabi to priliko in se molče izmuzne skozi vrata).

Mati: Pustite jagnjeta! Volkove pobijte!

Narednik (potegne revolver): Proč! (Sune Jakoba.) Vklenite še tega moža! Odtrga Ivanko od brata in ji zveže roke.) Upirati se, to znate! Starko pustite! Onega tam (pokaže Angela) tudi! Pojdimo!

Jože (postoji za trenutek in pogleda Angela, nato mater, ki se je divgnila iz vzdihovanja in solz. Stara mati in vnuk se gledata par dolgih trenutkov in kot bi se razumela, jima sijejo oči).

Mati (dvigne roke): Jože! Prisegam ti pri živem Bogu!

Orožnik: Marš!

Jože (izgine za drugimi skozi vrata, mati se zgrudi na stol, Angelo stoji ob steni, glava mu klone. Burja tuli).

Angelo (se prestopi od zida in stoji nekaj trenutkov na sredi sobe; nato stopi počasi k mizi, opre se s komolcem na rob in misli).

Mati (sedi ob ognju, njene oči so uprte v vrata. Ko Angelo sede, se splazi mati počasi za njegovim hrbtom do vrat in v vežo. Zaklene vrata in porine zapah. Vzame ključ iz vrat in ga skrije v roko. S pogledom na Angela se splazi nazaj do ognjišča in naglo vrže ključ v žerjavico. S paličico ga zagrebe): Tako; Bog mi bodi milostljiv! (Pokriža se. Pogleda Angela in moli. Tupatam posluhne.)

Angelo (se predrami in misli. Ozre se na mater, ki ga ne pogleda).

Mati (čuti Angelov pogled, ki leži na nji. Glas, ki je bil tih, se dvigne v polglasno molitev, nato zopet pade).

Angelo (se zgane. Na obrazu se mu vidi, da mu je tesno pri srcu, a ne ve, kaj mu je. Hoče vstati, a se ne dvigne, hoče spregovoriti, odpre usta, a ni besede iz njih).

Gorjan (potrka na vrata od zunaj): Halo! Ali je kdo v hiši?

Angelo in mati (se nehote ozreta drug v drugega in posluhneta).

Gorjan: Oglasi se, kdor si notri!

Angelo (se oglasi s šibkim glasom, beseda mu lepi v grlu): Kaj hočeš?

Gorjan (ki mu je glas vetra udušil Angelov glas): Ali ni nikogar doma? Ali vernim dušam gori?

Mati (kot v sanjah): Vernim dušam bo gorelo.

Angelo (ojači glas): Kdo si? Kaj hočeš?

Gorjan: Odpri!

Angelo (se zavè): Takoj, takoj!

Mati (pogrebe s paličico v žerjavico): Ogenj, skrij, kar sem ti zaupala. Ne cvili, ogenj!

Angelo (odpahne zapah, vrata se ne odprò): Zlodej!

Gorjan: Odpri! Mudi se!

Angelo: Ne morem.

Gorjan: Odrini zapah!

Angelo: Odpahnil sem ga. Ključa ni.

Gorjan: Ali si sam?

Angelo (pogleda mater): Kje je ključ?

Mati: Kdo sem jaz?

Angelo: Mati, kje je ključ?

Mati (se ne ozre): Jaz ne vem za ključ.

Gorjan: Odpri, sicer je vse izgubljeno.

Angelo (se upre v vrata, ki se ne vdajo): Mati, vi veste za ključ!

Mati: Jaz nisem tvoja mati.

Gorjan: Prepozno bo. Jaz moram biti v hiši... Prepozno bo!

Angelo (materi): Bodite mati kogarkoli, bodite karkoli — samo, dajte mi ključ!

Mati: Jaz ne vem za ključ.

Angelo: Vi ste zaprli vrata.

Mati: Ne spominjam se.

Gorjan (udari besno po vratih): Odpri! Hudiči, kaj se hočete pogubiti?

Angelo (tolče s pestmi po vratih): Ni ključa! Ni ključa!

Gorjan: Skozi okno!

Angelo (plane k oknu): Zamrežena so. O! O!

Gorjan: Zažgo te živega! Besni so. Ali si čul?

Angelo: Da! da! Ne vpilj še ti! Jaz zblaznim! (Pogleda divje starko.) Mati! Dajte ključ, če ne... (Stisne krčevito pesti, udari se po glavi, zagradi se za lase.)

Mati (molči, s sovražnim pogledom ga ošvigne).

Gorjan: Avtomobile čujem. Ulomiva vrata! Ali slišiš?

Angelo: Slišim, slišim! (Upre se divje v vrata. Vrata se ne vdajo.)

Gorjan: Vzemi sekiro!

Angelo (bega): Kje je sekira? (Išče.) Nikjer ni sekire! (Tolče s pestmi po vratih, obup se ga loteva in malodušje.) Gorjan, ali si ti, ali nisi ti? Pomagaj mi!

Gorjan: Počakaj! Vrnem se s sekiro! (Čuje se beg človeka, vrtna vrata se zaprò, burja udari v okna.)

Angelo (obstoja na vratih brez moči, roke mu vise ob telesu, na mater zrè z neizraznim pogledom).

Mati (sedi nepremična in strmi v ogenj).

Angelo (se zdrzne, kot da se je zavedel nečesa, do tistega trenutka nepoznanega. Z negotovimi koraki stopa proti materi): Kaj ste mi naredili? Ugriznila si me, kača! Predla si niti, zdaj jih boš zadrnila. Ali prej te zadavim! (Približuje se ji s skrčenimi prsti.)

Mati: Ne boš me zadavil, ker upaš še vedno, da te lahko rešim.

Angelo: Tedaj imaš vendar-le ključ. — O, o! Ti se norčuješ z menoj. Psica si, ne mati! Tudi jaz sem te sovražil, tudi jaz te sovražim!

Mati: Ne krči prstov! Pritepenec! Sramoto si prinesel v hišo. Ko si prišel na svet in prvič zajokal, bi te bila najrajši zadavila. Tuja ženska je prinesla v hišo plod tujega moža. Jaz pa sem te morala poljubljati, povijati, ujčkati, peti ti pesmice, imenovati se tvojo mater, ko niti kapljice moje krvi ni v tebi.

Angelo: Zadavila bi me bila.

Mati: O — kako sem zadrževala prste, ki so se hoteli sami od sebe vtisniti. V meni se je nabiralo kot strup — kot da dojm kačo — in vzgojili smo kačo...

Angelo: Vi, kako naj vas imenujem...

Mati: Pusti me! Kri, ki ni naša se je maščevala nad nami! Jaz nisem imela moči. Zdaj sva enako močna.

Angelo: Tako? — Jaz sem v vaših rokah in vi nimate usmiljenja z menoj.

Mati: Tudi ti se nisi usmilil.

Množica (je ta trenutek prihrumela do hiše, udarci na dvoriščna vrata se čujejo).

Angelo (pridrži sapo). Tu so.

Mati: Prišlo je, kar je imelo priti.

Angelo: Čujte! Odprite vrata, še je čas!

Mati: Pusti me!

Angelo: Čujte! Ali niso padla vrtna vrata? (Krik naraste, svetloba prižganih bakelj pade v sobo.)

Mati (se pokriža): Zgodi naj se božja volja, amen!

Angelo (ki ga prevzame divje vpitje, se zažene kot ujet ptič in udari z vsem telesom v vrata, nato plane k oknu in se obesi z obema rokama za križe. Plane k drugemu oknu, plane v sobo, a se vrne razmršen, bled, divji): Vse je zamreženo! Vse je zaklenjeno!

Nekdo (zunaj): Bencin! Baklje!

Angelo (pogleda starko in izbruhne): Tudi vi umrjete!

Mati (mirno, monotono): Tudi jaz umrjem.

Angelo (plane k oknu): Hoj — joj — joj! Jaz sem Angelo — O, o! Čujte, jaz sem Angelo — o — o! Jaz sem vaš! — Jaz sem...! O!

Mati (se splazi do mize in ugasne luč, le žerjavica ognjišča rdeče sveti na sobo): Vpij! Volkovi ne slišijo. (Splazi se nazaj k ognju.)

Angelo: Hoj — joj — joj! Tu smo živi ljudje!

Množica (vpije, veter trga glasove).

Angelo: Usmilite se me! Usmilite se starke!

Mati: Zame ne prosi usmiljenja. Ne maram ga od njih.

Angelo: Hoj — joj — joj! (Plane k vratom in zopet udari ob nje.)

Množica (poje himno).

Angelo (se skrušen obrne): Vse je proketo! (Plane proti materi.) Jaz vas ubijem! Jaz vas ubijem!

Mati: Ubij!

Množica (tuli; prikaže se svetloba, ki plane v krvavordečem snopu v izbo, da zakrvave stene in oba od groze in sovraštva spačena obraza).

Mati (okameni za hip): Sveta Marija!

Angelo (razširi oči; nato se spusti v smeh, ki vsebuje pol blaznosti in pol groze. Plane k starki in jo zgrabi za vrat): Ubijem te! Zadržim te!

Mati (trga glas iz sebe): Povem ti — tam je ključ — v ognju leži — vzemi ga — odpri vrata...

Angelo (pogleda v ogenj): Ah! Umorila si me!

Mati: Dopolnilo se bo, kar je bilo v meni dvajset let... Naš kruh si jedel — našo kri si izdal — zdaj bo dolg poravnán... Že gorimo — že smo pepel — dim me duši... (Starka se zgrudi.)

Angelo (jo izpusti, postoji za hip, obsijan od rdeče svetlobe in posluhne prasketanju, vetru, kriku, petju. Nato plane po sobi kot bi bežal pred smrtjo in pred življenjem. Obstane, zgrabi se za glavo): In jaz nimam človeka, ki bi me ubil!

Konec.

DANTE ALIGHIERI: LA DIVINA COMMEDIA.

PREVEL IN RAZLOŽIL J. D.

III. del: RAJ.

Spev XXVII.

Do vrstice 76. tega speva smo še na osmem nébesu. — Ko je Dante (v prejšnjem spevu) tudi pred apostolom Janezom sijajno prestal izpit iz vprašanj o božji čednosti ljubezni in nato govoril z Adamom, se prične novi (XXVII.) spev s tem,

da nenadoma ves raj prične peti himno zahvale v čast presveti Trojici. Ob tem petju se pesniku opaja uhó, in ob pogledu na rajsko svetlobo, ki se mu zdi kakor smehljanje vsemira, tudi oko. In tako mu privre iz prsi vzklik, slaveč to neizrečeno radost, to blaženo življenje miru in ljubezni, to obilnost in bogastvo, ki je na veke varno pred izgubo in ki ne pozna želje po vedno večjem kopičenju. (Vv. 1—9.) Po tej himni nastane grobna tišina... Pesnik strmeč zre v četvorico svetih mož (Peter, Jakob, Janez, Adam), ki jih, obdane s svetlobo, imenuje »baklje«. Nenekrat pa zapazi na prikazni sv. Petra čudno spremembo: prične se namreč živahno gibati in rdéti (kakor če bi planet Jupiter, ki je bele barve, vzprejel rdečo barvo planeta Marsa). Tisti globoki molk je bil zaukazan od Previdnosti, ki tudi v Raju razporeja vsa opravila vseh vrst rajskih prebivavcev. In iz molka pride govor Petrov: »Ne čudi se, da sem barvo spremenil; zakaj, kar bom sedaj govoril, bo táko, da bodo od srda in jada zardeli tudi vsi drugi nebeščanje. Tisti moj naslednik, ki si je po nevrednem prilastil to čast, je spremenil Rim, kjer sem jaz trpel in umrl, v mlako in kloako vseh grdobij, nad čimer ima samo satan svoje veselje!« (Dante je bil z mnogimi drugimi vred mnenja, da odpoved papeža Celestina V. ni bila zakonita; zato tudi Bonifacija VIII., ki posebna meri nanj ta očitek, ni smatral za zakonitega papeža. Meri pa tudi na oba naslednika njegova, Klementa V. (1305—1314), rodom iz Gaskonje v Franciji, ter Ivana XXII. (1316—1334), rodom iz Cahorsa, tudi v Franciji. Dante ju imenuje nekaj verzov nižje, v. 58. (Vv. 10—27.)

Ob tej silni obtožbi papeževega dvora zardé od sramu in srda vsi blaženci (kakor oblaki rdé, če solnce nanje sije od nasprotne strani); tudi Beatrice zardí (kakor čestita žena ali deklica, če le sliši ime greha); in vse nebo potemni, kakor je bilo potemnelo ob Kristusovi smrti. (Vv. 28—36.)

Z rastočim gnevom, ki se pozna tudi v glasu, nadaljuje sv. Peter: »Prvih šest papežev je kri prelilo, ampak ne zato, da bi nevesta Kristova zdaj zlato grabila. Stol sv. Petra ni imel v očeh ustanoviteljev tega namena, da bi vsakokratni papež posegal v čisto svetne zadeve in eno stran-ko (gibeline) obsojal na levo, ali pa se celó zoper svoje nasprotnike z orožjem v roki — pod zastavo, ki so ključi Petrovi v njej kot grb — bojeval in vojskoval (kakor se je Bonifacij VIII. zoper rodbino Colonna), ali da bi papeževa kurija izdajala potvorjene listine. Zdaj v vsaki škofiji vladajo lakomni volkovi, ne pastirji.« (Vv. 37 do 60.)

»Toda Previdnost« — nadaljuje sv. Peter — »ki je ob času največje nevarnosti, ko je Hanibal trkal na vrata, poslala v junaku Scipionu rešitelja staremu Rimu, bo pomagala tudi zdaj Cerkvi, in sicer kmalu.« (Vv. 61—63.)

»Ti pa, Dante, ko se vrneš na zemljo, povej ljudem vse, kar si slišal od mene.« (Vv. 64—66.)

Po tej grenki graji Petrovi se vsi blaženi duhovi, ki so se bili (v spevu XXIII.) že začeli dvigati proti najvišjemu nebu, a so se bili pri

sv. Petru ustavili, vrnejo v empirej (nebo je kar mrgolelo od njih, kakor pozimi mrgoli od snežink). Dante gleda za njimi, dokler mu jih razdalja ne zakrije. (Vv. 67—75.)

Zdaj mu veli Beatrica: »Poglej doli, da vidiš, za koliko stopinj (meridijanov) si se v tem času, kar si bil na ozvezdju Dvojčkov, na osmem nebesu, z vrtenjem nebeških sfêr vred od vzhoda proti zapadu v krogu zasukal«. Vstopil je bil v osmo nebo nad dvajseto stopinjo severne širine (t. j. odkoder se proti ravniku pričenja vroči pas, po Ptolemeju!) in nad meridijanom, ki gre čez Jeruzalem. Ker so Jeruzalem smatrali v srednjem veku za središče obljudene zemlje, za nje vrh, in prav tako meridijan nad njim, zato pravi, da je s tega meridijana kot »z vrha« letel z vrtenjem sfêr proti zapadu in preletel eno četrtno zemeljskega pasu, t. j. 90 stopinj, in dospel vprav nad skrajno mejo, nad Gibraltar (ozir. mesto Cadix, Gade). Tu je videl pod seboj pot, kamor je bil baje Ulikses (po spevu XXVI. Pekla) zablodil; zroč proti vzhodu je videl do Fenicije, kjer je bil Zevs v podobi bika odnesel Agenorjevo hčerko Evropo. Dalje proti vzhodu ne more gledati, ker prihaja noč. Solnce pod njim se je bilo pomeknilo več ko za eno znamenje (žival) v zverokrogu, čez znamenje Bika, in ne more več svetiti proti jutru ležečim deželam. (Vv. 76—87.)

Ko ne more na zemlji nič več razložiti, upre oči spet v Beatrico, ki jo vidi zdaj v še večji lepoti, t. j. dvignila sta se v višje nebo, z ozvezdja Dvojčkov, »iz divnega gnezda Lede«. (Kastor in Poluks sta veljala za sinova Lede), v deveti nébes, najhitrejši izmed vseh, vse druge oklepajoči, vseh sfêr oklep (v. 113), zvan latinsko *primum mobile*. (Vv. 88—99.)

Kakšno je to nebo? Sledi popis (vv. 100—120). Že prej (spev XXIII., vv. 113, 114) je bil rekel, da je to nebo »od božjega diha najbolj oživljano in razbeljeno«; zdaj zvemo, da je njega vrtenje najurnišo od vseh (v. 99). Zvezd nima; zato ni, kakor prejšnje, na nekaterih mestih svetlo, na drugih ne, ampak je povsod, v vseh svojih delih enakomerno svetlo, *caelum diaphanum*; zato pa pesnik tudi ne more označiti kraja, kje je vstopil. Nad njim ni nobenega gibanja več, ampak samo še deseto nebo, *empyreum*, sedež božanstva, večno nepremično, počivajoče. Prvo vrtenje ali gibanje se prične torej šele v devetem nebesu. Odtod ime: *prvo okretno*. Ker pa je — po nekem Aristotelovem izreku — šele tam možno govoriti o času, kjer je kakšno gibanje, zakaj gibanje je merilo za čas, sledi, da se šele v tem devetem nébesu tudi čas pričenja, ali kakor Dante (v. 118 nsl.) v prisposodbi pravi: Iz tega nébesa raste, korenine poganja drevo časa, v ostalih osmih svetovih pa ima svoje listje.

Ko da bi ga kaj pičilo, preskoči pesnik od popisa prelepe harmonije svetovja takoj zopet — že drugič v tem spevu! (prim. v. 10—27) — k žalostnim političnim in socialnim razmeram sodobnosti. Na prvi pogled se nam skok zdi nepojmljiv; a ne pozabimo, da je Danteju harmonija sfêr vzor za harmonijo, ki bi morala vladati na zemlji: en vladar v cerkvenih, eden v svetnih

zadevah! Ker pa je pohlep po bogastvu vsega kriv, zato se znova obrača proti njemu. V prvih letih življenja — to prizna pesnik — je otrok dober; a le prehitro ga slaba družba spridi (kakor čezmerno poletno deževje pokvari sadje), da zavrne vero, nedolžnost, življenje s Cerkvijo, da, celó ljubezen do matere. Takó počrni bela polt (nedolžnost!) človeštva, ki se zove deca solnea. In vse zato, ker ni na stolu sv. Petra vrednega moža in ker v političnem oziru ni v Italiji več cesarja. (Vv. 121—141.)

Beatrica končno prerokuje boljšo bodočnost, toda v daljni, daljni daljavi: preden bo namreč božič prišel v pomladanski čas. (Takrat so imeli še julijanski koledar! Po njem se ravna še vedno pravoslavna cerkev, ki bo — če bo vztrajala — v nekaj tisoč letih res imela božič spomladi, zakaj vsakih 100 let ga za en dan pozneje obhaja nego mi.)

»Očetu, Sinu, svetemu naj Duhu
bo čast!« Tàk ves je raj zapel zahvalo;
in spev opoj bil mojemu je sluhu.

4 Vse, kar sem zrl, ko da bi se smehljalo
vesoljstvo! Tàk mi v dušo opojenje
i skoz uho i skoz oko je plalo.

7 O radost neizrečna! O življenje
ljubezni, večnega miru in sreče!
Obilnost varna, vseh željá vtešénje! —

10 Zrl v one štiri baklje sem plamteče...
Kar prvodošla kot bi se zgenila,
kot iskre iz sebe sula bi cvrčeče;

13 in barva se ji tàk je spremenila,
kot Jovu bi se, če postal bi ptica
in z Marsom-ptico bi zamenil krila.

16 Previdnost, služb in vrst razporednica
v teh dvorih, le velí, in volji njeni
poslušne sveti zbor. Čuj! govornica

19 iz molka: »Moje barve se spreméni
ne čudi! Ko govoril bom, dosledno
zgodilo se bo tem-le vsem, kar meni.

22 On tam, ki stol zasedel moj nevredno,
— nevredno, dem — moj stol, ki prazen ča
— po sodbi Sina božjega — še vedno,

25 je kriv, da Rim, moj grob, je zdaj kloaka
krví, smradú, tàk da v globini Hada
zavržencu nébes je raj ta mlaka.«

28 Kakor oblaki vzhoda al zapada
rdé, če solnce na-nje s preka seva,
tàk vse nebo rdélo je od jada!

31 In kot čestita žena al čista deva,
ki vest poštena ji skrbi ne dela,
če sliši o grehu drugih, že zardéva:

34 takó je Beatrice zardéla!
Tàk — menim — mrak je bil na nebu v času,
ko božja Moč na križu je trpela.

- 37 Potem nadaljeval je, toda v glasu
se tolika sprememba je zgodila,
da ni se večja v prejšnje barve krasu.
- 40 »Ni Kristova nevesta se pojila
z mojó krvjó in drugih, Lina, Kleta,
da zdaj v zlatá dosego bi služila;
- 43 no v téga rajskega dosego svéta
kri Siksti, Piji so, Kaliksti, Urbani
prelivalí, v solzàh premnoga leta.
- 46 Ni bil namen naš, naj na desni strani
naslednik naš dá sedež stranki eni,
na levi drugi, ki so vsi kristjani;
- 49 ni bil namen, naj ključi, mi izročeni,
kot grb v zastavi, proti krščenikom
bi v bratomorni boj bili nesêni;
- 52 ne, da pečatili bi z mojim likom
— rdím ob tem in blisk v očeh ne ugaša! —
prodane privilegije lažnikom.
- 55 V pastirski obleki, kjer le kakšna paša
se vidi, kolje volk, grabljivi gonec...
O Bog, kaj Tvoja kazni ták odlašá?
- 58 Zdaj papeža Kahorec in Gaskonec
krví se naše hočeta napiti...
Začetek dobri, oj, tvoj podli konec!
- 61 Previdnost pa, ki, Rim hoteč rešiti,
poslala Scipiona je v zaščito,
se bliža, slutim, Cerkev da zaščiti.
- 64 Ti, sinko, ki teló te še teží to,
ko vrneš se, ne štedi mi jezika,
očitaj, kar ti jaz velim očito!»
- 67 Kot zmrzlih kapljic se strdí oblika
v snežinke, k nam skoz zrak se usipajoče,
ta čas, ko Kozorog se s solncem stika:
- 70 ták tam »snežinke«, v radosti plešoče,
so v êter dvigale se, néba dike,
od naju dveh se poslavljaajoče.
- 73 In pôgled moj sledil je svetle like,
sledil, sledil... Z očmi šele sem trenil,
ko skrile so jih dalje prevelike. —
- 76 Gospa, spazivši, da sem se razklenil
iz spon zamaknjenja: »Nizdol« — mi deje,
»poglej, za koliko si v krogu krenil!«
- 79 Odkar pogledal doli sem bil preje,
sem v lok letél, ki prvi zgor ravníka,
z vrhá letel pa do zapada meje.
- 82 Tam onstran Gadov vzrl sem sled blodníka
Uliksa; tóstran videl do obali,
kjer nosil ljub tovòr hrbèt je bika.
- 85 Še več odkril na obli bi bil mali,
a solnce že prišlò mi pod nogami
prek bližnje v zverokrogu je živali.
- 88 A dušo mojo, ki ljubav jo mami
do gôspe vedno, vleklo k nji, le k nji je
z vse bolj ko prej gorečimi željami.
- 91 Kar vab ustvarila nam za očí je
narava al umetnost, da mamíle
nam um bí, v polti, v delih slikarije,
- 94 vse skupaj bi kot v nič se razkadíle
napram lepoti rajski, zasijala
ki meni, v očí zročemu nje mile.
- 97 In moč, ki mi s pogledom jo je dala,
me iz gnezda divnega je Lede vzela
in v najhitrejše me nebo — zagnala.
- 100 Tegà vsi deli, vsakega je dela
lik ist, najnižjih ták kot vseh nad témi;
zato ne vem, kje sva z gospó dospela.
- 103 No ta, vedoč, česa želi srce mi,
prične s smehljajem, ták, da se mi zdelo,
sam Bog da iz nje očí radósten zre mi:
- 106 »Svetovje je vrejeno ták, da célo
vrtí se, le središče v njem počiva;
ta krog pa je vrtenja vir in vrelo.
- 109 V ničemer drugem to nebó ne biva
ko v Misli božji: v Njej izvor plamú je,
ki giblje vse, vir vseh planetov vpliva.
- 112 E n pas ljubezni in luči opasuje
ta krog, vseh sfêr oklep, ta krog deveti;
nanj On samó, vladar vsegà, deluje;
- 115 z ničimer se ne merijo mu kreti,
a krog vseh drugih je okretov mera,
kakor sta dve in pet za broj deseti.
- 118 Čas — kot drevó — rastè iz téga okvira,
a z listjem v ožje vzpenja se svetove;
o tem se vid ti jasen zdaj odpira.
- 121 Pohlep, gorjé ti! Ljudske nam rodove
potapljaš, da, kdor v tvojem vtone žreli,
ne dvigne več nad tvoje se valove!
- 124 V mladosti bi še dobri sklepi cvêli;
toda če dež kar neprestano pada,
z dreves bodo le pabrki viseli.
- 127 Nedolžnost, vero imá zdaj duša mlada
edina še; a ko fantič odrase,
zbežita obé, predèn zrasté mu brada.
- 130 Otrok jecljavček ve za postne čase;
dorasel žre, kar poželi mu duša,
in v petek se in svetek s tolščo pase;
- 133 in spet: otrok jecljavček mater sluša;
poznej, ko jezik več se ne zapleta,
želi, da jo čimprej pokrije ruša.
- 136 Ták vam, ki deca solnca ste (očeta,
ki pušča mrak in jutro s sabo vodi),
temní polt belo žig tegà planeta.
- 139 A ti začuden vsled tegà ne bodi:
vladar — topomni! — zemlji davno vzet je;
zato človeška družba v zmotah blodi.
- 142 No, preden pride božič v mladoletje,
(radi stotinke, ki se zanemarja!),
pa zažaré ti višnji vam planetje,
- 145 in vzide sreče vam željêna zarja
in zaokrene kljun, kjer zdaj krmilo,
in prav bo plul po volji brod Krmarja
- 148 in spet bo cvetje pravi sad rodilo.«

P R O S V E T N I D E L

SODOBNO RUSKO SLOVSTVO.

BORIS KONSTANTINVIČ ZAJCEV.

8. Bunin in realizem.

Poleg simbolizma je bila v Rusiji tudi realistična struja; in tudi v nji so pisatelji zvenečih imen. Realisti XX. stoletja so neredko odvisni od preteklosti, velike dediščine Turgenjeva, Tolstega. Najbarvitejši in najmočnejši na tem polju je Ivan Bunin. Ne več mlad (Gorkega let je) je pričel delovati pod konec stoletja. Z Gorkim in Andrejevimi je pisal v almanah »Znanje«, a je bil tedaj še v senci. Na njegovi literarni poti je mogoče opazovati usodo pravega talenta. Rastel je polagoma in samotno, sredi hladnosti občinstva in kritike. Toda zmagal je in zdaj je veličina prve vrste v ruski literaturi: edini legitimni pretendent na Puškinov prstan. Že prva dela odlikuje čar čiste, elegantne besede, kristalna jasnost narodnega jezika. Je to odmev besede moskovske Rusije, one ruske Toskane, ki je porodila naše herojsko slovstvo XX. stoletja. Po rojstvu in značaju je Bunin aristokratski gospod in prav to aristokratstvo je dolgo časa dražilo demokrasko kritiko. A pripomoglo je umetniku, da je ostal hladnokrven »na sneženem vrhu«, kjer, kot je bil zapisal v mladostni pesmi, »sem z jekleno ostrino vrezal sonet. Morda ohranjajo snegovi še sedaj mojo samotno sled.«

S to besedo je vodil, molčeč in jasen. Če je Rusija »skitalstvo«, vpijanjenje, je gotovo že Bunin umerjenost in Rimljan v Rusiji. Ne vsi so v Rusiji »skitalci« — dokaz Puškin in Turgenjev in tudi Tjutčev, Baratynskij, Fet. V besednih orgijah simbolistov se zdi Buninova beseda na prvi pogled staromodna, a je v resnici narodna, vedno mlada, kot so vsled narodne podlage močni vsi aristokratje naše »zlate literature«.

V svoji mladosti je Bunin ljubil vse, kar diši po zemlji in zato so ga imenovali realista. V prvih letih je bil lirično otožen in njegovi verzi so bili fino, ostro, opisovalno zarisani, s pretežno glasbenimi slikami. V prozo je vpeljal (skupno z drugimi) tip lirične povesti brez predmeta, zelo značilen za naše slovstvo. Lahko še celo trdimo, da je temeljna razlika med Rusijo in zapadom glede literarnih oblik vprav oddalitev od novelističnega zapadnega stila. Vsa novela in povest zapadne Evrope izhajata od Boccaccia in italijanskih novelistov. Mala ruska povest, dvignjena v našem stoletju do visoke popolnosti, nima izvora ne rodu. Čisto stanje zavesti je, stanje vtisa, kjer ni ne fabule, ne predmetnega gibanja. Rusi so šli še dalje in so poizkusili vpeljati ta način tudi v

dramo. A gledišče na splošno ni sprejelo te novotarije in le Čehov se kot paradoks vzdržuje na odru.

Pozneje se je Bunin razvijal v prozi. Iz lirike je prešel k čisti invenciji, iz mladostne otožnosti k ostri grenkobi in pesimizmu. V tem dušnem stanju je spisal slovito »Vas« (v obliki tudi ta anarhistično kaotična, brez razvitka in predmeta) in vrsto malih povesti, kjer se čuti že trdnejša podlaga. Tu se vse suče okrog ljudstva, a od prejšnje nežno dobrohotne, mistično ljudske proze ni ostalo ničesar več. Življenje, navade, duša ljudskega človeka so pod Buninovim peresom strašni, tragični. Iz ljudstva, »nosilca Boga«, je pogledala žival. Bunin je spisal to delo z zrelo roko, brez usmiljenja, kot nekak Antonio Pallaiolo naših dni. Tu se je razodelo, kar je postalo temeljni element njegovega umetniškega načina; zmožnost opazovanja, kakor je ni bilo enake v našem slovstvu, moč one omame, s katero privlači poet braveca. In vse je prešinjeno od težkega vonja zemlje. Ni več igre fantazmagorij, ni več prikazni — Buninova resničnost dozorele dobe deluje kot magija.

A šel je še stopnjo više: do specifično ruskega, do tega, kar je že vesoljno človeško. »Gospod sv. Frančiška«, »Sanje Čange« in »Bratje« govore že o nadržkem, o človeški duši, o tragediji in grenkosti sveta, »krutega izkušnjavca«.

H gruči mlajših realistov bi prištel še Alekseja Tolstega, Novikova, Šmeljova.

Aleksej Tolstoj se je razodel šest let pred veliko vojno z novelami iz plemiškega življenja. Umetniški talent avtorja je velik, barve popolne, govor dober in jezik čist, temperament vihrav, predrzen in pogumen, a brez malopridnosti. Njegove figure so žive in jedrnate. Iz divjega življenja stepnih gospodarjev se razvija čudna sanjarska romantika, temelječa na ljubezni, bogata na ženskih figurah; med malopridneži, požrešneži in divjaki se često znajde Slovan — len, lahkomisljen, sanjav; udeležuje pa se je tudi radodarni avtor s primitivnim veseljem nad ustvarjanjem (renesančni tip!), z nagnjenjem h grotesknosti, hrupu, smehu in šumu. Od Čehovih časov sem je to prvi pisatelj z lastnim humorjem, ki pa je preprostejši, usmerjenejši od Čehovega, s temperamentom, v katerem je srečen, da živi, ter s smehom, ki ni obvezen; zabavajo ga namrdovanja, kratkočasne besede in s temi zadovoljuje naturo »čilega mladeniča«. V zrelejših letih je spisal Tolstoj sijajno delo »Nikitina mladost«, pozornost vzbujajoči odlomek »Življenje vrlega Nifonta« in roman iz početka revolucije »Pot muk«.

Ivan N ó v i k o v se je pojavil s prozo in verzi, pisanimi pod močnim vplivom simbolistov, tako da ga je na splošno težko prišteti k realistom. Mistično modrujoča nota, nežen erotizem in kult ljubezni; visoko razpoložena duša, neko sanjarenje v udejstvovanju, združeno s toploto in nežnostjo posestev osrednje Rusije, brez in polj, zlatih križev Tulske pokrajine — vse to je podal originalni, globoko ruski pisatelj z izvirnostjo, ki je v njegovi krvi sami, v njegovi naturi. Skromna, mehka osebnost. Težko, da bi mogel postati mož velikih literarnih poti; zdi se kot nekaka »sienska šola« našega slovstva XX. stoletja. Največji uspeh med njegovimi deli je dosegel roman »Dom Orembovskih« (»Med dvema zarjama«), ki je doživel veliko izdaj; v njem so hrepenjenja in odmevi ruske mladine prehodne dobe.

S Šmeljóvim končam ta obris ruskih realistov razdobja med malo (1905) in veliko (1917) revolucijo. Š m e l j ó v je pisatelj čisto ruske, čisto realistične smeri. On intenzivno občuti življenje trgovcev, malih meščanov, preprostih Rusov Moskve. Prvo njegovo večje delo »Mož restavracije« je spisano na podlagi teme »mi« — »oni«. Vojna mu je nudila priliko, da je spisal napol časnikarske črtice »Mrzli dnevi«, kjer je živahno, a raztezno zajel ljudska čuvstva v zvezi z vojno. Revolucija je šla preko njega in pustila globoko sled. »Solnce mrtvih« (Krim, ki pod boljševiki polagoma umira) nudi bogato snov za tragedijo. Šmeljóv je postal bolj globok, bolj zaprt. Pečat trpljenja je legel na njegova dela, a njih stil je še šibak, kajkrat histeričen. V sedanjih spisih pa so mnoge stvari pisane s krvjo ran, ki se ne bodo mogle nikdar zaceliti. Tudi misticizem se precej jasno čuti v njem.

9. Vojna in revolucija.

Kar se je zgodilo v Rusiji leta 1905., je bil samo preludij, poizkus moči njenih usod. Prave usodnosti so se dale čutiti pozneje.

V desetletju (1904—1914) med obema vojnama, v dobi miru in organskega razvoja, se je naša »nova«, ali kakor so ji rekli, naša »mlada literatura« ojačila. Bila je dovolj pisana po osebnostih, dušnem stanju in smeréh. Lirične struje so bile često izredno zamotane, novela pa je dosegla veliko popolnost — vso to kulturo je ustvaril srednji stan, ne aristokracija in ne nižji stanovi; izšla je iz plasti »intelligence« (izvzemši Gorkega). To pa ni bila več »inteligence« tipa Koroljenka ali Čehova, ampak, kot poznejša oblika, revnejša na abstraktnih idejah, bolj evropeizirana. Izključno »provincialne« plasti ni več v tem slovstvu. V nasprotju z osemdesetimi in devetdesetimi leti prehajajo oplojajoč vsi večji evropski kulturni pojavi preko ruske meje. Ibsen, Nietzsche, Poë, Baudelaire, Verhaeren, Maeterlinck, Hamsun, D'Annunzio, Wilde — vse te poti je ruski prozaist, pred-

vsem pa poet prehodil. Zgodilo se je prvič, da je tudi iz Italije prišel dobrodejen dih. Prvo večje delo te dobe je monumentalni »Leonardo da Vinci« V o l y n s k e g a. Merežkovskij je uvajal Ruse z drugim delom svoje trilogije (Leonardo) v duh quattrocenta in Muratov je objavil dva prva zvezka svojih »Slik Italije« — izvrstnega dela, ki se je solidno uveljavilo in je zelo čitano. Tretji zvezek izide šele sedaj.

Vojna je literarno in znanstveno življenje, publikacije knjig, pouk, vse ozračje sploh močno pretresla. Takoj je bilo čutiti leden dih: treba je bilo o vsem drugem misliti kot pa na leposlovje. Sicer je res, da je navidezno vse dobro šlo: revije so izhajale, knjige so se izdajale, realisti, simbolisti in futuristi so razvijali svojo delavnost. A odmeva iz občinstva ni bilo. Beseda ni našla odmeva, srca in duše so se okrenile drugam. Vojaških tem v zvezi s to strašno dramo naše slovstvo ni dalo. Pa ne samo v umetnosti, marveč tudi kot sirovo, neobdelano snov ne; omeniti je mogoče le dvoje, troje knjig. Hujše je prišlo šele pozneje, s koncem vojne in z začetkom revolucije.

Najprvo so od poletja 1918 prenehali izhajati vsi časniki (razen uradnih) in vsi časopisi. Zaprli so vse založbe in ustanovila se je Državna založba (Gosudarstvennoje izdateljstvo), ki je monopolizirala vso literaturo.

Tako so pisateljem dejanski zaprli usta, kajti med komunisti jih ni bilo. Iz tega brezprimerne položaja se je nudilo le troje izhodov: izseliti se, zapreti se v katakombe ali pa umreti. Prvič v vsem zgodovinskem obstoju se je rusko slovstvo — kakor Cerkve, razdvojilo v vzhodno in zapadno. Bunin, Merežkovskij, Hippius, Kuprin, Balmont so se podali v izgnanstvo. Andrejev in Blok sta umrla, Gumiljov je bil ustreljen. Ostali so ostali tihi, živeč v temi, da si ohranijo svojo neodvisnost in svobodo. Opisovati, kako so živeli ruski pisatelji v letih revolucije, je preširok in ne moj tema, vendar naj se ga nekoliko dotaknem.

Da so mogli živeti, so se pisatelji vdali trgovini. V Moskvi so se otvorile zadruga med prijatelji knjig in za »bankom« so stali filozofi, literatje in pesniki. Prodajali so rabljene knjige iz prejšnjih časov. Eni so prinašali lastne knjige, drugi so jih kupovali. Tako je bilo mogoče, da niso pomrli od lakote. Ker se pa nova dela niso mogla tiskati, so se prepisovala v več izvodih, okrašenih kolikor mogoče z vinjetami, in se naglo prodajala. Naravno, da ta dela niso imela velikega obsega. Prvo tako trgovino je ustanovil Pavel Muratov, nasledoval mu je Ossorgin. V njej smo delali profesorji Berdjajev, Givelegov, Grifcov, Ossorgin in jaz. Ustvarila se je tako kolekcija rokopisov ruskega »srednjega veka«, ki je bila nato darovana Rumjancovskemu muzeju.

Prva posledica revolucije za slovstvo je bila tedaj paraliza proizvajalnih sredstev, razpršenje njegove vojske in podzemeljsko životarjenje za dobo treh let.

Druga posledica je bila ta, da so na splošno obstoj neproletarske literature zanikali in da je vladalo geslo: »Proč vse, kar je navezano na stari svet!« Treba je bilo ustvariti slovstvo svežih moči. Medtem ko so z ene strani zapirali založbe in so časopisi prenehali izhajati, so vstajali takozvani »proletkulti« — središča ja ustvarjanje komunistične kulture. V nekaterih teh središč so delovali in brali skupno s proletarsko mladino pisatelji preteklosti: Vjačeslav Ivanov, Bjelyj, Hodasjévič, Gumiljòv. Poučevali so verzifikacijo in analizirali klasične vzorce. V nižjih slojih je bila velika žeja po literarnem delu. Po mnenju vseh onih, ki so se pečali z novo mladino, je le-ta kazala veliko veselje do učenja in med mladeniči je bilo mnogo zeló nadarjenih. A »proletkulti« niso živeli dolgo — do začetka »Nep-e« (nove ekonomske politike). »Nep« jih je zaprla, ker jih ni smatrala za neobhodno potrebne in tudi vsled pomanjkanja sredstev ter je učitelje »idealizma«, »misticizma« itd. odpustila.

Ustanovile so se nove skupine proletarskih pisateljev (in pozneje tudi onih ne povse proletarskih, a mladih). Vanje so vstopili tudi bivši gojenci »proletkultov« in drugi, ki so se sami povzpeli pod zastavo proletariata. »Prejšnja« literatura (to je ona, ki je obstajala pred revolucijo) se je razdelila na dvoje: v ono, ki se je izselila, in v ono, ki je ostala v domovini. Od »Nep-e« sèm so pričele nanovo izhajati revije in almanahi. Pisatelji, ki so si bili rešili kožo, so se pričeli gibati. A na delavno literarno življenje ni bilo mogoče misliti: preveč je še dišalo po smodniku in po krvi — umetnosti ne cvetejo nikoli brez solnca in zraka. Cenzuro mislim, ki so jo uvedli komunisti. Bodoči zgodovinar bo našel dovolj primerov bedastoče, vsemogočne na tem svetu — žalostne slučaje in smešne poizkuse, ukrotiti filozofe, znanstvenike in poete (ne v politiki, ampak na splošno: iz verzov so n. pr. črtali besede »angel«, »Bog« in slične).

Negledé na uboštvo, lakoto, mraz in težkoče revolucijske dobe, je leposlovje »preteklosti« (pisatelji, ki so ostali in delovali v Rusiji) vendarle ustvarilo nekaj. Pavel Muratov n. pr. je stopil v ospredje kot romanopisec in objavil roman »Egeria« iz italijanskega življenja XVIII. stoletja ter malo knjigo »Magičnih povesti« — delo fine elegantnosti in često lirične moči, v visoko duhovnem tonu. Vladislav Hodasjévič, poet neoklasične smeri, velik umetnik besede, zvoka, muzike, vâse zaprt in plemenit lirik, je izdal zvezek verzov: »Težka lira«. Ana Ahmatova v Peterburgu in Marina Cvjetajeva v Moskvi sta v najstrašnejših razmerah, preko mizerije in vsako-

vrstnih težkoč, častno nosili zastavo naše literature. »Anno Domini« Ahmatove in »Verste« Cvjetajeve so stalne vrednosti. V istih letih je Gumiljòv pisal dobre pesmi in Zamjatin poučeval mlade »Serapionce«. Na splošno jih je mnogo tako v Rusiji kakor med emigranti vztrajno delovalo: Bjelyj, Sologub, Rëmizov, Nòvikov in Čulkòv (poem »Marija Hamilton« in ogromno delo o Tjutčevu), Tolstoj in Erenburg — vsak kolikor je mogel.¹

Če to danes motrimo z mirnejšega stališča, se ni mogoče čuditi, da je na primer Muratova »Egeria« zagledala beli dan v napol podrti Moskvi med sekanjem drv za peč in pa postajanjem v vrsti za živežne nakaznice. Zdaj lahko rečemo, da je naše slovstvo prestalo ognjeni krst, da je izpilo grenki kelih do dna. Dokazalo je pri vsem tem, kako žilavi so njega pisatelji in s koliko vztrajnostjo ljubijo »škodljivo« ter »neprijetno« navado pisanja in tudi kakó težkó jih je upogniti in ukrotiti. (Dalje.)

DONESKI K UTEMELJITVI SOCIOLOGIJE UMETNOSTI.

DR. FRANJO ČIBEJ.

2. Kulturna sociologija.

Náša dosedanja analiza nas je vodila do strukture celotnega kulturnega življenja; in če si na podlagi dosedanjega stavimo izhodno vprašanje o razmerju umetnosti do družabnih činiteljev, do družabnega ozadja in njunih medsebojnih vplivanj, bi bilo treba iskati niti in vezi, ki vodijo od umetnosti in njenih področij do vseh ostalih »kulturnih činiteljev« in zopet v obratni smeri od teh činiteljev do umetnosti. »Družba«, družabno ozadje, duh časa, »duša vsakokratne dobe« je po našem rezultanta vseh orisanih odnošajev in struktur, in tudi umetnost se ureja v to celoto. Pojem »družbe« je v tem pogledu le verbalnega značaja in pravzaprav ni sociološki pojem v ožjem pomenu besede.

Toda že zgoraj smo pri določitvi naloge sociologije umetnosti določili, da gre sociologiji predvsem za določenost človeškega življenja po socialnih odnosih, socialnih skupinah, grupah in tvorbah, množicah subjektov. V našem slučaju socio-

¹ Pisatelj v preveliki in krivični skromnosti samega sebe niti ne omenja. Boris Zajcev je eden najboljših sodobnih ruskih novelistov (r. 1881). Pričel je s povestjo »Po poti« (1901) in je bil od l. 1907. stalen sotrudnik »Ščipovnika«. Prevajal je tudi Flauberta in Danteja. V berlinski založbi Gržebina so izšli njegovi zbrani spisi predvojne dobe in pa roman »Daljna dežela«. Pred tremi leti nekako je zapustil Rusijo in deluje od tedaj v izgnanstvu. — Op. prev.

logije umetnosti bi šlo torej za zveze umetnosti s postankom in obstojem poklicov, stanov, razredov; za zveze z javnim mnenjem, tradicijo, socialnim okrožjem; za zveze z diferenciacijo skupin (postanek neenakosti, vladanje, selekcija, tvorjenje stopenj in plasti, individualizacija, odtujenje), integracijo skupin (poenačenje, podreditev, socializacija) itd. V naslednjem nas iz vsega tega zanima samo osnovni odnos in temeljni zakon odvisnosti kulturno-duhovnih tvorb (posebno umetnosti) od treh socialnih činiteljev in grup: od gospodarstva, političnih in krvnih faktorjev in njihovih skupin.

Sodobna kulturna filozofija (Troeltsch, Scheler, Spranger, Freyer, Litt, ...) izkazuje na človeku dvoje plasti: duha in življenje, vitalno-biološko in duhovno plast. Človeška bitnost in dejanje, ocenjevanje in zadržanje je v enem slučaju po nagonih (razmnoževalni, prehranjevalni, nadvladovalni nagoni) usmerjeno k realnemu spreminjanju istinitosti, v drugem slučaju po »duhovnih aktih« usmerjeno predvsem k »idealnim«, duhovnim ciljem. Duh pomeni zmožnost, dojemati vrednote in jih zmiselno razporejati; ter uporabljati jezik in objektivacije kot izraz duha. Razvoj in rast gresta v človeku torej v sledečih smereh:

1. Od čistega instinkta preko dresure do asociacijskih mehanizmov in tehnične inteligence, to je: od sposobnosti, ravnati v tipičnih položajih, do sposobnosti, prilagoditi se individualnejšim razmeram. S tem nikakor ni rečeno, da stopi tehnična inteligenca na mesto instinkta: ampak pride zraven. (Prim. o tem »moderno razvojno psihologijo«, predvsem K. Bühler, Geistige Entwicklung, 3. izd., 1922.).

2. Druga smer: rasti človeškega »duha« gre od prvotnega prevzemanja iz okrožja in tradicije, do čim samostojnejšega doživljanja vrednot in idej, do lastnega dojemanja in ocenjevanja ter ustvarjanja.

Ločitev dvojnih aktov in plasti (vitalno-nagonske in duhovne) in s to ločitvijo združena ločitev »realne« in »duhovne« ali »kulturne« sociologije (kulturna = duhovno-kulturna) še nikakor ne pomeni dualizma; kajti vsak akt je i duhoven i nagonski. A po svojem končnem cilju in zmislu gredo akti ali v smeri proti realnosti in realni spremembi istinitosti ali v smeri duhovnega reda in sveta vrednot.

Tudi fizik, naravoslovec, umetnik, glasbenik spreminja zunanji svet, če eksperimentira, slika, muzicira, komponira; a to le zato, da doseže »idealni cilj«: da si pridobi znanje o prirodi, da nazorno postavi pred sebe in druge umetniško vredno vsebino in posreduje umetniško doživljanje itd. Na drugi strani imamo gospodarečega človeka, industrijskega delavca, producenta in konsumenta, vodečega politika in volivca itd.; pri njih nahajamo

celo množico duhovnih činiteljev, dejanj pripravljalnega značaja, usmerjenih proti idejnemu redu: a vse to radi končnega realnega smotra, realne spremembe istinitosti. — Če smo pod 1. ločili kulturna območja po tem, da nosi vsako svojo imanentno strukturo in logiko v sebi, in prišteli tudi gospodarstvo, politiko — pravo — »državo« in tudi vzporedno gotove »grupe« med nje, moramo sedaj točneje ugotoviti, da s tem še nismo razložili omenjenih pojavov, ampak da je treba vključiti vanje še odnose do nagonskega področja: gospodarstvo se ne da določiti brez rekurza na prehranjevalne nagone, država in politika ne brez rekurza na nadvladovalne nagone, zakon ne brez rekurza na seksualne nagone. Poskusi, utemeljiti gospodarstvo iz duha in trditi, da gospodarstvo (n. pr. založniki, trgovstvo z umetninami itd.!) nima nujno zveze s prehrano, so napačen spiritualizem. »Brez prehranjevalnega nagona in objektivnega cilja: prehrane, ne bi bilo gospodarstva — tudi ne založnikov in trgovstva z umetninami; brez teženja za močjo ne bi bilo države in tudi ne državne kulturne politike in ne državno določenega reda, prava. A pravilno je toliko, da brez »duha« ne bi bilo gospodarstva« (Scheler, Soziologie str. 7). Kulturna sociologija torej predpostavlja teorijo in analizo človeškega »duha«, realna sociologija predpostavlja teorijo in analizo človeškega nagonskega življenja.

Med tema poloma: kulturno-socialno in realno-socialno stranjo življenja, sociologijo »podzidka« in temelja ter sociologijo duhovnega »nadzidka« človeškega življenja obstajajo prehajanja in posredujoči prehodi: tehnika n. pr. je zavisna od ekonomskih, pravno-državnih, znanstvenih činiteljev; ali: umetnost je lahko »čista« ali odvisna od ocenjevanja in idealov oblastnikov, vladajoče svečeniške kaste itd. A ravno tipologija ima namen, da loči različne činitelje in skuša izkazati, kaj gre na račun avtonomnega razmaha duha in kaj sledi iz imanentne logike prava, umetnosti, religije ter kaj iz vplivov nagonskega življenja in iz realnih činiteljev, institucij in naprav, ki slone na teh nagonih. Nadaljnja in predvsem važna naloga sociologije pa je, da določi osnovni zakon o medsebojni odvisnosti idealnih in realnih, duhovno in nagonsko določenih činiteljev. Najmodernejša in ne marksistično omejena sociologija je vedno bolj izkazovala sledeči zakon (formulacija v glavnem po Schelerju):

1. Prvo vprašanje se tiče problema, kako vlogo ima »duh«, posebej še: kako vplivajo realne, nagonsko določene življenjske razmere, posebne kombinacije realnih činiteljev in tozadevne institucije na produkcijo, obstoj, razmah in zastoj onega idejnega sveta, duha, ki stoji pred nami kot projekt, pričakovanje, vera, program, in z ozirom na

preteklost nekako nad zunanjim dogajanjem. Kajti raziskovanje postanka kulture nam kaže dvojno lice: na eni strani imamo interese, težnje, zasnutke, programe in projekte (v preteklosti poznamo »ponesrečene poskuse«!), celo množico možnih slučajev: možnih idej in dejanj — na drugi strani pa dan e istinitosti, minimalen kos, ki je nastal iz kvalitativno in kvantitativno nepreglednih duhovnih možnosti; torej diferenco med tem, kar nastaja, in svetom, ki je postal istinit — realen. Ta diferenca pa označuje točko, kjer posegajo »realni činitelji« v razvoj duhovnega reda, ustvarjanja vrednot in tega, kar pričakujemo: bodisi da realizacijo izključijo, bodisi da njegovo »zmiselno-vsebinsko kontinuiteto pretrgajo in zdrobijo, bodisi da jo pospešijo in »razširijo«.

Kajti duh (i subjektiven = struktura našega doživljanja, i objektiven = predmetna struktura) določa na možnih kulturnih tvorbah samo in izključno le takovost, vsebino, kvalitativno določenost, kulturni tvorbi imanenten zmisel, ki sledi iz logike (predmetnih zakonitosti) dotičnega duhovnega področja: »sistem resnic«, lepota v nazornosti, »etična vrednost« itd. A duh sam zase nima nobene »sile« ali dejavnosti, da bi mogel svoje vsebine postaviti v realnost, istinitost. Duh je torej le »determinacijski činitelj«, a ne »realizacijski činitelj«.

Negativni realizacijski faktorji in iz kulturno-možnega selektivni faktorji pa postanejo prav orisani realni faktorji in nagonsko določene življenjske razmere, ki izključijo, pretrgajo, pospešijo itd. zmiselno zvezo duhovnega življenja. K tem realnim faktorjem spada trojica: a) življenjske razmere, ki se tičejo »krvnih« razmerij: spolnih skupnosti, očetovskega ali maternega prava, zakonskih oblik, eksogamije, endogamije, zveze rodov; mešanja, križanja, ločenja in napetosti »prvotnih« in »zgodovinskih« ras, prebivalske razmere po kvaliteti in kvantiteti, ter drugi geografski in geopolitični faktorji; b) razmerja moči in oblasti, politične oblasti in moči, predvsem pa dejavnost države, ter tozadevna socialna grupacija individuumov; c) gospodarski red, sistem (n. pr. »kapitalistični«), ekonomski produkcijski faktorji, »gospodarstvo«.

Čim »čistejši« je duh, tem manj vpliven je v družabnem življenju. To je veliko in skupno resnično jedro vsakega pesimističnega, skeptičnega, naturalističnega »sociološkega« gledanja: bodisi ekonomskega, bodisi rasnoteoretičnega, bodisi političnega ali geopolitično-geografskega. Šele tam, kjer se ideje (znanstvene, religiozne...) združijo z interesi, nagoni, »tendencami«, si dobijo posredno moč in vplivnost.

Pozitivni realizacijski činitelj duhovno-kulturne vsebine pa je vedno iz notranjosti in lastne odločitve potekajoče dejanje »malega števila« oseb, predvsem

voditeljev, zglednikov, pionirjev, od katerih prevzema (se naleze, zavestno ali podzavestno posnema, kopira, »razumeva« itd.) »veliko število«, množica. Tako se »širi« kultura, če odmislimo institucije, umetnine, jezik, običaje, navade, rite, ceremonije itd. in njihovo vplivanje, ki šele naknadno pridejo do veljave.

2. Drugačna so razmerja in določanja med obstoječimi idealnimi in realnimi faktorji na eni strani in med postankom realnih faktorjev (glej pod 1 a b c). Postanek realnih faktorjev je, kar se tiče takovosti in eksistence, (torej že glede »možnosti« sploh) določen samo po predidocih in predpostavljjenih realnih činiteljih in njihovi takovosti in določenosti: nikakor pa ne po idealno-duhovnih činiteljih. Duh torej (nasprotno kot pod 1) principielno po takovosti ne določa nič, ampak ima le negativno in usmerjajočo kavzalno funkcijo: človeško hotenje more le sproščati ali ovirati to, kar stopa v realnost na podlagi svoje strogo avtonomne, realne, »brezzmiselne« razvojne kavzalnosti. Te istinitosti grede po eksistenci, takovosti in vrednosti svojo pot ne glede na človeškega duha in njegove »vrednote«; človek more le približno, hipotetično sklepajoč na verjetnost bodočih razmer, »računati« in s svojim dejanjem uresničenje tega, kar bi prišlo samo po sebi, preprečiti, ovirati, pospešiti ali zategniti.

V duhovno-kulturnem področju obstaja torej »prostost« in avtonomija dogajanja po takovosti, eksistenci in vrednosti, a vedno jo lahko »suspendira« zakonitost »podzidka«. Scheler jo imenuje: »liberté modifiable«.

V okviru realnih faktorjev obstaja samo »fatalité modifiable« (Comte).

Kdor si torej stavi cilje, ki se tičejo takovosti in spremembe realnih faktorjev in ne leže v okviru možnosti realnih faktorjev samih in njihove kavzalnosti, si zamišlja utopije in luknje v vodo. Krajni komunizem, popolnoma socializirano gospodarstvo, zakonito določena evgenika in selekcija ras so take utopije.

Osnovna napaka vsake naturalistične razlage je, da pripisuje realnim faktorjem (kateremu koli) vlogo, da določajo enakoveljavno duha in njegova dela, ter da iz realnih faktorjev »razlaga« duhovno kulturo. A prav tako veliko napako dela vsak ideološki, spiritualistični in personalistični sistem, da razlaga ne samo duhovno življenje izključno iz duhovnih činiteljev, ampak da celó zgodovino realnih dogodkov, institucij in naprav ter razmere mas in grup tolmači iz »duha« in jih smatra za »nadaljevanje zgodovine duha« (Hegel in Neohegeljanci). Človeški duh in človeško hotenje more v poteku realnega dogajanja le voditi in usmerjati dolgo vrsto dogodkov in razmer, ki slede avtomatično

iz svoje lastne zakonitosti, neodvisno od človeške »volje« in ne oziraje se na zmiselne zveze duhovnih vrednot in duhovnega življenja. Ideje brez sil, interesov, strasti, nagonov, institucij in njihovega obrata in poslovanja so za družabno celoto (shema 1) brezpomembne. Zaporedje realnega dogajanja pa je popolnoma brezbržno napram zmiselnim zvezam duhovne produkcije, o kaki »zvižaji ideje« (Hegel), ki se »poslužuje« nagonov, afektov in interesov, ni govora. (Ta miselnost spada v liberalno prosvetljenost 18. stol., ki je verovala v različne harmonije in skladnosti, ki jih zgodovina ne pozna). A s tem še tudi ni rečeno, da realni činitelji določajo popolnoma in nedvoumno duhovno kulturo. Le-ti samo sproščajo, omejujejo ali ovirajo udejstvovanje duhovnih sposobnosti. Življenje, ki se udejstvuje, je mnogo bogatejše in mnogoličnejše in se sploh ne da vzporediti z realnimi faktorji. To se pravi: realni činitelji razlože vedno ledi f e r e n c o med tem, kar se je iz duhovnega življenja moglo oblikovati in razviti, in med tem, kar se je v resnici, istinito tvorilo in razvilo; nikakor pa ne razlože zmisla in strukture duhovnega prizadevanja. Realno dogajanje, »la fatalité modifiable« torej samo odpira in zapira na določen način in v gotovem redu z a t v o r n i c e duhovnega toka.

Za kulturno sociologijo obstaja še centralno vprašanje, obstaja li kak določen red, po katerem realni činitelji vplivajo ter »odpirajo in zapirajo zatvornice«. Tu smo na točki, kjer trčijo skupaj trije veliki in enostranski sociološki sistemi, ki jih moremo imenovati rasni nativizem, politizem in ekonomizem. Gumpłowicz in Gobineau, Rankejanci in Neorankejanci, Karl Marx, predstavljajo te smeri, ki niso le napačen »naturalizem«, ker skušajo tudi vsebino kulture in duha razložiti in določiti iz realnih faktorjev (prim. naš zgornji zakon!); ampak nasprotja med temi sistemi ostanejo tudi tedaj, če skušamo določiti, z a p o r e d n o s t vplivanja teh realnih faktorjev in vprašamo, kateri izmed realnih faktorjev vpliva primarno, sekundarno, terciarno.

Kajti često podzavestna, enostranska in napačna predpostavka v vseh treh nasprotjih je, da je primarna in neodvisna spremenljivka izmed onih treh faktorjev vedno ista ali da ne obstaja noben določen red. Ta vsem trem sistemom skupna predpostavka je danes omajana. Scheler navaja dve dejstvi: moderno etnologijo in moderno gospodarsko zgodovino in sociologijo: 1. Moderna etnologija je izkazala vedno jasneje in določneje bogato vrsto družabnih form in udruženj predpolitičnega in preddržavnega značaja, namreč mogočno dobo, ko so prevladovala spolna in rodbinska udruženja, ter s tem

odpravila predsodek, da spada država k bistvenim stranem človeške »narave«. Bistveno spada k človeški naravi samo urejenost v družbo, v socialne skupnosti. — Da so prvotno tudi pri kulturnih narodih (ne samo pri pol- in čistoprirodnih) odločale zveze spolov in rodbin ter njihove organizacijske in pravne forme, njihovi običaji in riti, njihovo gledanje sveta in njihov predpolitični svetovni nazor, in da jih je šele tekom stoletij izpodrinila država, ki se je po dolgem boju razvila iz skupin okrog vojnih glavarjev in voditeljev — se smatra danes za zanesljiv rezultat etnološkega raziskavanja.

2. Gospodarska zgodovina in sociologija je omajala drugi steber onemu navedenemu predsodku. Sombart (in Scheler) sta prva videla in poudarila, da v predkapitalistični Evropi ni šel primat ekonomskim činiteljem, ampak da je obstajalo drugačno razmerje med državo in gospodarstvom, politiko in ekonomijo, politično močjo in bogastvom grup (drugačno razmerje, kakor ono, ki stopa od početkov kapitalizma vedno bolj v ospredje). Da torej ne drži akonomizem Marxov za vso zgodovino zapada ali celo vsega človeštva, ampak da velja (če izločimo še njegov naturalizem) relativno samo za določeno dobo zapadne zgodovine. (Primerjaj Sombart, Der moderne Kapitalismus, poglavje: Machtreichtum und Reichtumsmacht; nadalje: Der Marxismus 1924.)

V zgodovini torej ni trdnih neodvisnih spremenljivk. A Scheler je kljub temu mnenja, da obstaja določen red, po katerem gre enemu izmed treh realnih faktorjev vedno primat; da torej po svoje ovira in pospešuje duhovni razvoj. Tu naj navedem njegov izsledek (ki je mišljen kot »idealni tip«, ki kot tak nikjer v čisti obliki ne eksistira):

Potek (relativno) prostorno in časovno zaključenega kulturnega sistema izkazuje poleg nenadnih in zunanjih činiteljev (vojne, preseljevanja, prirodne katastrofe), notranje avtohtone vzroke, kojih posledica je potek v treh fazah: V prvi fazi so krvna razmerja in tozadevne institucije: očetovsko-materno pravo, zakonske forme, eksogamija in endogamija, zveze rodov, prebivalske razmere po kvaliteti (ne toliko po kvantiteti), po mešanju, križanju, ločenju ras itd. neodvisna spremenljivka, ki določa že tudi obliko grup in krog, v katerem se sploh morejo politični in ekonomski faktorji udejeviti.

Druga faza izkazuje primat učinkovanja političnih faktorjev, predvsem dejavnost države.

V tretji fazi preide primat v gospodarstvo: ekonomski činitelji določajo i ostalo realno dogajanje i odpirajo in zapirajo zatvornice duhovnega življenja.

Kar se prve faze tiče, se danes zdi, da velike kulture vzraščajo iz neaditivnega me-

šanja kultur, ki so predvsem navezane na zemljo, so animistične in posedujejo materno pravo, in kultur z očetovskim pravom, s prosto in daljno trgovino in aktivnimi osebnostmi; da so kulture z najbogatejšo in najmnogoličnejšo zgodovino tudi po rasi najbolj prepletene; in da iz te dvojne prepletенosti vzrašča ločitev kast, stanov, razredov, delitev dela in najvažnejši motiv za postanek višje kulture. (Prim. k temu: Graebner, *Das Weltbild der Primitiven* 1924.) Šele iz teh križanj in prepletенosti nastanejo nasprotja in napetosti, ki se izražajo v postanku visokih kultur. Z nivelacijo teh nasprotij gre vzporedno dviganje politične državne oblasti, ki postaja vedno bolj odločujoč faktor. Kako je bil prvotno politični moment (ne gospodarski in ne krvni) glavni razlog za postanek kast in stanov, treba primerjati samo Gumplovicza, Maksa Weberja in Troeltscha. Politični moment je segal celó v metafiziko, religijo, socialno etiko itd. in postal regulator tudi gospodarskega reda in življenja do konca absolutistične in markantilistične dobe. Kajti tudi »kapitalizem« je do takrat bil instrument političnih sil in interesov, sil, ki nikakor niso utemeljene v ekonomskih vzrokih. Kako daleč v današnjo dobo segajo taki »politični momenti«, je lepo izkazal Schumpeter (*Soziologie des Imperialismus*) na svetovni vojni in njeni predzgodovini, koje politično ozadje še nosi znake in duha absolutistične dobe evropske zgodovine. — Šele v dobi »visokega kapitalizma« (premoga) se začneja vedno bolj uveljavljati epoha, ki jo smemo predvsem imenovati »ekonomistično«; njene zakone je Marx ne samo naturalistično potvoril, ampak tudi napačno posplošil na celotno zgodovino.

S tem naj zaključim sociološki, teoretični uvod ter prehajam na specielno in konkretno obravnavo »sociologije umetnosti«. (Dalje.)

RELIGIOZNI OBRAZ ANATOLA FRANCEA.

DR. A. D—K.

»... V tem trenutku se vdajam veri, da je onstran življenjskih mejá drugo skrivnostno življenje, med katerim človeška duša v sreči in v dovršenem spoznanju nadaljuje svoja nepopolna zemeljska potovanja...

Dragi učenik, oprostite moji misli, ki se mora za vse zahvaliti vam, ako se oddaljuje od vaše pred tem tajinstvenim problemom onostranstva!... Vi menite, da se boste ves razpršil v nič, se zgrudil v veliko črno praznino... Jaz pa vas preveč ljubim, da bi mogel to dopustiti!... Verujem, da v kratkem vaša duša poletí tja gori proti sinjemu svetlemu nebu, oproščena težke telesne teže...

Pri Baskih je v hišnih krovih med opekami narejena odprtina, da ob smrtni uri propušča

dušo domačinov. V strehi Béchellerie¹ iščem manjkajoče škrli, koder v kratkem odide vaša duša iz svojega telesa.

Domišljije razgrete glave!... Učenik, kaj hočete!... Za seboj imam toliko vekov verskega mišljenja. In kot nedostaten učenec čutim potrebo, da vpijem svojo boleost Njemu, ki me presega, da molim za vašo srečo...

Katoliška cerkev narahlo šepetá v trenutku, do katerega ste dospeli vi, svoje molitve za umirajoče... V spominu na to mi je duh ves versko prevzet in odpiram liki mašno knjigo »Epikurov vrt« in čitam počasi v noč nekaj stavkov, jasnih in čistih nalik molitvam, tega moža, ki ga obhajajo smrtne težave...«

Na ta način se je poslavljajal v dolgem članku od pokojnega odlični častnik in nadarjeni pisatelj Roland Ergère (*Figaro*, 25. X. 24.), medtem ko je pisec »Epikurovega vrta« z materinim imenom na ustih ugašal za ta svet, in zaključil z lepo besedo Franceovega »Marrijinega glumača«:

»Gospod, ker vam ugaja, da umre, dodelite mu rajsko veselje.«

Jakob Thibault (1844—1924), s pisateljskim imenom Anatole France, je bil po svojem rojstvu konservativec. Ob njegovem sprejemu v Francosko akademijo se je slavnostni govornik Gréard spomnil Anatolovega očeta Noël Thibaulta, rekoč: »Vaš oče, Vendejec iz Bocage-a, je bil mož strogo rednosti in monarhičnega prepričanja.« Bil je namreč vojak kraljevske straže pod Karlom X. in v svoji poslednji knjigi spominov »Cvetoče življenje« (*la Vie en fleurs*) pripoveduje slavni pokojnik, da je njegov oče občudoval odlok Hipolita Fortoula, naučnega ministra l. 1852, in dostavlja: »Kot vnet katoličan je moj oče odobral preosnovo, ki je po vsej priliki šla na roko Cerkvi na stroške vseučilišča.«

Iz prve svoje vzgoje je ohranil »jako visok pojem o npravstveni vrednosti krščanstva«, kakor utegnemo čitati v njegovem Tréguierskem govoru. Sam se je nazval redovnika modrijana. Izpočetka je globoko častil svete reči in si dolgo časa dajal »mamiló živega verovanja«, kakor se izraža v uvodu k verzificirani drami *Korintska svatba*, ki ponazoruje spopad med grškim poganstvom in mladim krščanstvom. Prepričan, da veda ne bo nikoli nadomestila vere, je ponovno izrazil svojo žalost, da nima več vere. Kar je dejal o Renanu, velja o njem samem: »... živo čuvstvo božanstva, tajen nagon po dušnih potrebah in kot objektivna pobožnost. Ta dvojna narava pa se javlja v Ernestu Renanu z nenavadnim bogastvom. Dasi je tuj slehernemu občestvu vernikov, vendar ima v najvišji meri religiozno čuvstvanje. Ne da bi veroval, je neskončno sposoben dojeti vse možnosti ljudskih verovanj« (*La Vie littéraire*, I. 323).

¹ Posestvo A. Francea pri Toursu.

Njegova milina in rahločutnost sta tesno sorodni z Racinovo in sta krščanskega izvora. Nadalje je tudi njegova tenkoumnost povsem bogoslovska, njegova zgovornost spominja na propovednika, njegova radoznalost na izpovednika.

Kot dete je mislil na apostolstvo in na pridiganje, in da bi posnemal sv. Simeona, je sedal na vodovod v kuhinji, odkoder pa ga je postrežnica vselej naglo pregnala. Resno nanzanja svoji materi, da je sklenil postati velik svetnik, kakor poroča J. Roujon v 44. številki. *Revue Hebdomadaire* (1924). Vse, kar zadeva bogoslovje in sholastiko, ga navdušuje; z grešno radovednostjo iztika okoli čudežev; neznansko ga miče vedeti, iz česa obstoji čudovitost. Brez konca in kraja je čital življenje svetnikov, *Zlato legendo* Jakoba de Voragine, in ker je tolikanj prepojen z religioznim slovstvom, ume kakor malokdo posnemati slog posvečenih pisateljev. In prvi spis 15 letnega Francea nosi naslov *La Légende de Ste Radégonde*, ki pa ne bo ponatisnjen v zbranih delih (25 zvezkov).

Vsa njegova vnanjost in okolica razodevata to stran njegove duše. Prepustimo besedo Paulu Gsellu (*Propos d'Anatole France*, p. 150):

»Vstopiš. Čutiš se v kapeli. Skozi položena stekla starinskih grbov pronica tajinstvena luč. Ta pritajena svetloba leno polzi na nizek strop, prevlečen z vtisnjenim in pozlačenim usnjem. Obliva ciborije, kelihe, monštrance, patene, kadilnice, ki jih kar mrgoli v številnih izložbah.

A. France je neugnan zbiralec verskih predmetov. Ni ga smrtnika, čigar okus bi bil bolj svečeniški. Najprej stanuje kot bogaboječ puščavnik na kraju gozda. Sicer je to srčkan gaj: Bolonjski les. Tu je videti več favnic in vražic nego divjih zveri.

Oblečen je v dolgo duhovsko haljo... Na glavi mu čepi večna čepica kakor opatom v cerkvah: res pa je, da je rdeča liki požar...

Kadar je praznične volje, se mu to žametno pokrivalo izzivalno priostri. Kakor da je pokveka tiare ali da posnema benečanski *cornoduciale*. Včasih, ako se mu glas posmešno zabarva, mu klobuk brezkravec privzame veličast pskenta, s kakršnim so se ponašali egiptovski faraoni. ... Mladim pisateljem in starim prijateljem, ki prihajajo poslušat njegove slastne pomenke, propoveduje svojo prizanesljivo modrost... In nikdar ni cerkveni govornik z onoliko maziljenostjo nasvetoval vere, s kolikršno France graja praznoverstvo... Ob takih prilikah se rad nasloni na steno, okrašeno z italijanskimi slikami: svetniki okoli Device, ki neguje otročička. Tu vidiš tudi dva angelčka iz poslikanega lesa, ki prhutata in se poigravata...«

Pokojni skeptik in pironist je, kakor rečeno, ljubil katoliško veroizpoved. Ni li pisal o zadnjih trenutkih proslulega dramatika Jeana

Racina: »Dasi je dotlej imel pred smrtjo strah, ki trpinči zlasti bitja žive domišljije, ji je vendar neustrašeno zrl v oči, ko jo je videl od blizu. Tu imamo zgled tega, kar duhovni nazivajo stanje milosti božje. Imel je vero. V smrti pa krščanstvo slavi svojo zmago. Ker vrši vse življenjske čine zgolj glede na poslednjega, ima zanj največje pripomočke« (*Le Génie latin*, p. 163. V drugi izdaji: precej velike pripomočke).

Genljive besede je pisal o Hoji za Kristom:

»Samotar, ki je spisal to delo, je globoko poznal življenje... Bolje je poznal strasti nego tisti, ki jih čutijo, kajti poznal je končno njih ničnost. Njegovi izreki so dušeslovni biseri, ki se jim poznavalci divijo. To je knjiga najboljših, ker je knjiga nesrečnih. Ni ga zanesljivejšega svetovalca niti presrečnejšega tolažnika!« (*Vie litt.* I, 349).

Glede kitice v pesni *Dies irae*: »Ti, ki si odvezal grešnico ter odpustil razbojniku, si tudi meni dal upanje,« pa izraža svoje občudovanje in spoštovanje za to neskončno pametno krščansko moralo (*Ib.* II, 9).

Nekega dne je očital lani umrlemu Mauricu Barrèsu njegov početni skepticizem in mu dal nauk krščanske ponižnosti: »Zmisel veselja nam je docela neznan; morda smo bacili in vibrioni, vsemirskemu redu za napotje. Morda... Ampak, kakor pravi Martin, ki je bil modrijan (*Voltaire, Candide*): obdelujmo svoj vrt. Z življenjem ne kaže delati poskusov. Živeti je treba. Imejmo preprosto srce in bodimo ljudje dobre volje. In mir božji bo z nami« (*Ib.* IV, 229). Barrès je slušal učitelja ter ostal veren in l. 1883. napisal navdušeno brošuro o Franceu.

Slično je v novemb. številki (1924) *Gazette Française* katoličan Ariste zahvaljeval rajnika za razvedrilo in tolažbo, katero je v žalostnih urah našel v njegovih knjigah.

Mladi katoliški kritik, Henri Massis, se je v knjigi »*Jugements*« obregnil ob Francea zaradi spisa *La Révolte des Anges*. France bi bil lahko odgovoril kakor svoje dni Barrès glede svojega *Jardin de Bérénice*: »Da, gospa, nenravnost sem vzel za vehikel svojih idej«. Massisu pa je bilo hitro žal, da je napadel starega mojstra zbog »nečloveškega človečanstva«; med vojno je v bojevniskem kroju odšel v Béchellerie na poset. France ga je pa objel, šepetaje mu na uho: »Sicer pa nisem povsem uverjen, da nimate morda vi prav« (*J. d. Débats*, 31. X. 1924).

Eden najstrastnejših borcev katoliške ideje, pesnik Charles Maurras, je ob nekem jubileju obelodanil brošurico: *Anatole France, politique et poète*, kjer povzdiguje Francea pesnika više nego kdorkoli:

»...Tako je ne opaziš te obilice bogatih snovi. Kajti urejena je na dovršen način. Vse je na svojem mestu, slednja podrobnost se skrije ali se uravnava s pošteno skromnostjo

nekdanjih dobrih vzornikov. Po malem pa vendar opaziš, da je tu precejena ter zgoščena žetev celotnega veka proste misli in sistematičnega izkustva. Vek in celo vsi vekovi! Kdo je govoril kakor France o vojski zvezd in o teh vedah neba, ki so najstarejša pridobitev človeštva? Kdo je govoril bolje od njega o novorojenih panogah? Kdo je razsipal plamene domišljije in pameti najnovejšim dogodivščinam človeškega duha? Kdo je netil, kdo podžigal naše dvome, naše probleme in naše domneve o razmerju človeškega jezika do svetih bajk? Nihče drugi tako kot on, ne živec ne mrtvec, ne Fénelon, ne Fontenelle, izza divnega Platona...»

France ima neprisiljen verski poudarek, prim. novelo *Le Jongleur de Notre-Dame*, ki jo je pisec teh vrstic poslovenil l. 1921. v Slovincu, nadalje *Le Christ sur l'océan*, natisnjeno l. 1904. v zbirki z naslovom *Crainquebille, Putois, Riquet*. Še več: v *Pingvinskem otoku* je France celo napisal, da »svobodno misleci najčešče ne mislijo svobodno iz vzroka, ker sploh nič ne mislijo«.

Slednjič je kaj zlo govoril o Lutru, »nemškem menihu, napihnjenem od piva in teologije... debeluhu v čepici, pijancu in prepirljivcu«, kakor tudi o Kalvinu, »dolgem in suhem doktorju iz Ženeve... hladno besnem zaletelu, heretičnem sežigalcu heretikov, najljuchjem neprijatelju miline« (*Upor angelov*, 238—239).

Preden zaključim te odlomke o blestečem kritiku, publicistu, pesniku, romanopiscu, naj navedem še naslednjo troperesno deteljico njegovega *creda* po nekem letaku iz lanskega maja:

»...Mislím, često sem že tako dejal, da vojna ni večna človeška nujnost. Želim, upam, čutím in slutím bodočnost miru in sloge med narodi enake izobrazbe.

Pripravljajmo ta zaželeni mir. Ogibljimo se stare poslovice in recimo rajši: Ako hočeš mir, moraš pripravljati mir!...

V trpkosti dvoma, sredi splošnega zla, pod praznim nebom, velike duše pobožno hranijo tisto čednost, ki jo je krščanska teologija stavila v svoji modrosti nad vse druge, ker jih pač predpolaga ali jih nadomešča: upanje. Upajmo, ne sicer v to človeštvo, ki navzlic vzvišenim naporom ni zatrla zla na tem svetu, upajmo v ona nepojmljiva bitja, ki pridejo nekoč iz človeka, kakor je človek prišel iz živali...

V svojem begu nam čas rani ali ubija najbolj vneta in najbolj nežna čuvstva... Pusti pa nam naj vsaj usmiljenje, da ne bomo zatvorjeni v starosti kakor v grobnici. Po usmiljenju ostaneš zares človek... Naj se nam smilijo slabotnejši, ki trpé preganjanje, pa tudi srečni posvetnjaki, ker je pisano: »Gorje vam, ki se smejete!« Govorimo z usti in s srcem nesrečniku kakor kristjan Mariji: *Fac me tecum plangere!*«

Take in enake strani v duhovitem Franceovem delu je upoštevala švedska akademija, ko mu je pred tremi leti naklonila Noblovo nagrado. France, hoteč udejstviti svoj človekoljubni ideal, se je pred dobrimi dvajsetimi leti priklopil komunistom, ne da bi n. pr. odobral prelivanje krvi, kajti »morilska Pravica, pa najsi jo izvaja narod, ki se osvobaja, je vsekdar žalostna Pravica!« (*Les Matinées de la villa Saïd*, 281). Ves roman o francoski prekuciji »*Les dieux ont soif*« obsoja nasilje. Čudno, da je France ostal zvest skrajnim levičarjem. Ko je nekoč nastopil na boljševiškem shodu, pripoveduje P. Bourget (*Illustration*, 25. X. 24.), je neki latinist pokazal osnutek svetinje: A. F. govori množicam, preko njega pa Modrica leti proč in si zakriva oči, da bi skrila solze in ne videla prizora; pod sliko pa latinski heksameter:

»Tu quoque, mi fili!« sic luget Musa, fugitque. Ko pa je ob smrti velikega »čarovnika besede« prečital sklepne stihe v Korinskem ženitovanju, so se mu zdeli tako krasni, da je pre naredil šestomer:

»Tu quoque, mi fili!« sic lugens Musa percipit,

»Tudi ti, sinko!« takó je Modrica tožeč odpustila.

ZAPISKI.

SLOVSTVO.

Troje knjig Cvetka Golarja.

Poletno klasje. Izbrane pesmi. V Ljubljani, 1923. Natisnila in založila Zvezna tiskarna in knjigarna. Splošne knjižnice 4. zvezek. Str. 184.

Pastirjeva nevesta. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1923. Str. 147.

Kmečke povesti. Druga pomnožena izdaja. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1924. Str. 195.

Za uvod naj povem, da so bili ti sklepi povečini napisani že pred letom, a ker se niso prav uredili v celoto, sem z njimi odlašal. Danes, ko govorimo že o Golarjevi komediji, ne moremo mimo prejšnjih njegovih del. — Zakaj o Golarju nismo mnogo razmišljali, smo njegove pesmi povprečno radi sprejemali in ni nikomur prišlo na misel, da bi si radi njih prišel s kom navzkriž, je bil znak časa. Golar je užival sporazumno priljubljenost ali vsaj strpnost. Ni razburjal. Prva njegova knjiga, *Pisano polje*, ni vtisnila močnih sledov. Šli smo mimo nje, ker nam je bila Murnova kmečka pesem bolj nova in se je zdelo, da jo Golar samo nadaljuje. »*Polja*« je bilo tedaj polno v vseh listih, literarnih, zabavnih, poučnih in mladinskih, enako kot bohemstva, ki ga je tista doba prav modno gojila. Pesniki, ki niso nikoli preživeli fin de siècle, so rasli iz Župančičevih prvih knjig in tudi Golar ni ušel temu toku. Vsakdo je čutil, da te pesmi ne bodo nosile pesniškega poslanstva v nov čas. Golar pa se je poizkušal osamosvojiti in je tako edini, ki je preostal iz tedanjega salonskega kmetovanja. V

prvi knjigi stoji nekako v sredi med Murnom in Župančičem. Nedostaja mu po eni strani tiste srčne tesnobe in nesoglasja do predmeta, kakršno ustvarja pesnika, kot je bil Murn; po drugi strani nima pogona nad predmetnost, nima vznika v višji svet, kjer živi pesem takratnega občutja, zlasti Župančičeva. Golar ostaja pri samem predmetu, ga obliva z barvo in zanosom, da v delavnik praznično zažari. (Kmetova molitev.) Ves idejni zanos, ki ga razodeva „uvodivna“ Sveti plamen (poobčuten tesno ob himni Vseh živih dan!), splahni v neelementarno pesnikovanje takratnega bohema. Kako je vsa motivnost v ti knjigi res literarna, vidimo, ko srečujemo neprestano podobe in misli tega ali onega iz Cukrarne, in ko vse te romance zvene kot Cankarjeve predhodnice nove dobe v Erotiki. Ne dá se tajiti, da Golar ni prinesel cele vrste dobrih pesmi (Da sem jaz Jezus!), a res je, da ga kot literata označuje edinole krajevna pobarvanost. »Svatje« so zanj še najznačilnejši. Kjer je najbolj poseben: Iz bosanskega perivoja, — tam ni svoj. Ne moreš se ubraniti vtisu, da imaš pred seboj kmečko oblečenega literata, ki trubaduri — in bolj upravičeno kot Ketteja, je opremil to knjigo Gaspari. — V Rožnem grmu je Golarjev izraz krepkejši. Gorenjščina je izrazitejša in zavonja po pristni zemlji. Pretežno umsko in nagonsko urejena stilnost se dviga tuptam v bučno grmeči zanos — beseda »oratar« mu je zelo ljuba, — pa se zopet umiri v skrito travniško ali gozdno idilo. Le pratikarstva je preveč. Fantovstvo je manj literarno, čuvstveno in miselno je globlji, zato najdemo v tem zvezku tudi rahle odnose do domovine, dasi so zopet pretežno motivni, celo ornamentalni (Gospa Sveta!). So pesmi, kjer dogodek, zajet s širokim pogledom in izruvan iz življenja s koreninami vred, lije skozi miselno očiščevalnico v skrajno preprosti melodiji, a skozi to očiščevalnico gre še marsikaj neočiščenega. Sploh je pri Golarju z miselnostjo in pesniško čistostjo težka zadeva. Trdot so polne njegove najboljše pesmi. V življenjskem naziranju je Golar tako neodgovoren sebi in domovini, da bi težko našli boljšega lirika, ki bi mu bila skoraj edina in najvišja misel neomejeno rajanje in vrtoglavljenje preko sveta. Take pesmi obeh zvezkov imamo pred seboj v **Poletnem klasju**. Kar je novih, ne izpremene sodbe. Zato je ta zbirka bolj založniško ko pesniško dejanje, in ker je knjižica precej obširna, lepo dejanje. Odgovoren pa je zanj kot novo izdanje Golar, ki bi bil moral čutiti, da je teh pesmi preveč, da so druga drugi napoti. Motiv poleg motiva utruja. Tu jasno vidimo, da se je ta pesem, omejena na svoje posebno torišče, res morala vsebinsko izčrpati v samem ponavljanju in postati nezanimiva v svojem načinu. Kadar je še metal luči in v impresionističnem načinu krilil in risal z velikimi svetlobnimi zamahi, ali še pozneje, ko je nabiral predmet poleg predmeta do pisanih slik, smo mu sledili in nas je veselilo, zdaj je ta knjiga malone zapisnik njegovih pesmi. Namesto njih naj bi bil rajši podal dober izbor, in imeli bi danes knjižico dobrih pesmi, še boljših ko Rožni grm.

Splošno te pesmi niti urejene niso in se vrsti tu kopa ene zbirke, tam zopet druga. Zato te knjige kot književnega dela ni mogoče odobravati.

S svojo pesmijo je Golar stopil v prozo. To posebno snov: narodne motive, bodisi pravljicne, bodisi realistične, dihajoče kmečko starino, je prenesel v svet dognanja, orisavanja, utemeljevanja, skratka v logično oblikovanje, ki je bistvo proze. Ta proza v celoti ni uspela, dasi so pripovedna mesta zložena iz lepih modernih stavkov in imajo precej krepkih poudarkov in dasi je beseda za dialog pobrana naravnost iz ljudskih ust. Golarjev svet te proze ne prenese. Pravljična noče razlage, ker ima svojo posebno vzročnost; pravljica zahteva posebne vere, ki je vsaka druga, samo racionalistična ni. Golar pa svoj racionalizem oblikuje mestoma še močno realistično, samo, da uporabi motiv, ki ga je zamikal. **Pastirjeva nevesta** ima veliko takega blaga. Kmečke pravljice, — ne veš v kako dobo postavljene, — ljubljansko življenje literatov, — natrošeno s kraljičnami, — vse pisano blago se vrsti, prav vse, od umetniško zasnovanih stvari do praznih podlistkov. V pravljici mu je neizpodbiten zgled največji moderni baročnik Wilde, ki je bil velik umetnik in je znal prepojiti svoje pravljice z idejnim vzdušjem, zlasti socialnim. Take pravljice so pri Golarju Zamisljeni vir, deloma Pastirjeva nevesta, le da brez kake opravičenosti in zveze do današnjega življenja. Golar je umetnik samo v tem, da zna svoje osebe pretegniti iz idilične zgodbe skozi meglo pijanega doživljanja v grobo realitiko. Ljubezen kuže Turčina do pastirice Mančice in razne ljubezenske zgodbe podlistkarjev in kraljične in pastirice; pisana nelogičnost in redko kje organska pravljicnost, to Golarjeve so zgodbe, povečini izraz nezadostnega umetniškega snovanja. Velik del teh stvari (n. pr. Gospa Lilija, Dobri prijatelji) ne zasluži javnosti. Kako neurejen je Golar, kaže zgodba O miški, srebrno prepasani, iz katere diha pristen zmisel za drobno tragiko, a prav na vrhu preide v erotično banalnost. Ali če vzamemo podlistek Trije kralji, vidimo, da v pesniku resnično ni ne naziranja ne nazora, skladnega z njegovimi motivi in da prav godčevsko sega po narodnih verskih motivih, enako kot po pravljicnih, ter jih prepleta z erotiko. Erotomanija, naivna in neomejena, raja preko vseh teh stvaritev.

Bolj izrazite in pesniško boljše so **Kmečke povesti**. Groteskna idiličnost, narejena po pravljicnih in realističnih motivih, podprta s širokim kmečkim govorom, se poigrava tod, rada pa tudi prehaja v neverjetne in težke dogodke. Iz te romantične realitike zaslužita ime umetnosti le dve stvari: O hudem kovaču ter Cerkovnik in sveta Barbara, kajti vse drugo kmečko prikazovanje je v bistvu sama folklor Sorškega polja in loške okolice, pogreta na literaren način. Cerkev, oltarji in svetniki, navade in hišna imena dihajo sicer mnogo starine, a kaj, ko vse to ogleduje in oživlja meščansko naziranje o kmetu, ki ga pozna samo pijanega, praznovernega, naivnega. Baročno slikanje pastirske ljubezni in čred okoli gorskih podružnic

so zgolj miniaturre na medaljonih, krožnikih in razglednicah, na pogled prijetne, pa danes jih ne delamo več. Nazadnje se vprašaš, ali res ni marsikaj, kar bereš, zašlo od drugod in niti naše ni. Tako n. pr. Pri jelenovi maši pomisliš, na kateri tuji gostilniški podobi si videl podobne stvari. — (O knjigi sami je treba omeniti, da je imela tudi površnega pregledovalca in je polna neprijetnih jezikovnih hib.)

Kako bi tedaj z Golarjevo prozo? Ali je v nji naivno snujoča preprosta domišljija ali racionalistično uporabljane tistega, kar smo pred kratkim zbirali kot našo tvorno preteklost? Oboje v enem. S svojim patentom za kmečko idilo je Golar postal povprečen pesnik. Povrhu gre njegovo delo. Ne ljubezen sama kot življenjski element, ne ljubezen do nabrane snovi, nobena ni toliko umetniško silna, da bi mogla oblikovati višje tvorbe. Če nam zadostuje že ime pesnik in pisatelj, ima Golar svojo veljavo. In ker je kratkočasen, ker skuša biti šaljav in hudomušen in ni prav nič globok, in ker so irhovina in kmečko krilo in avba za nekmeta še vedno izraz našega narodnega čuvstvovanja, je tudi Golar sedanjemu rodu všeč. Zidal ob njem ne bo nihče.

France Koblar.

Povest o svatbi kralja Jana. (Knjiga za male in velike otroke.) V češčini spisal V. Řiha. Prevedel Karel Přibil. V Ljubljani, 1924. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Vzorno zasnovan pravljiski roman. Vse sami stari in pristni domači motivi, srečno in napeto dramatisirani v neposrednosti karakternega izraza: družba potnikov vedri v gorski krčmi in ne more v mesto h kraljevi poroki zaradi snežnega meteža. Pripovedujejo po vrsti svoje doživljaje s kraljem Janom. Češki, proticerkveni okus izdaja domislica na str. 26., »čemu mati svojemu sinu Janu cerkve niti omeniti ni smela«. Mesto bi bilo smelo brez škode izostati v slovenskem prevodu, ki je lep in bogat z besedjem. Dr. I. P.

Gottfried Keller: **Regina.** Poslovenil dr. Joža Glonar. V Ljubljani, 1923. Natisnili in založili J. Blasnik nasl.

Švicar Keller je mojster v nemški noveli. »Regina« je ena med najboljšimi: vse sam zvok v stisnjeno epskem slogu, vonj svoje vrste, pristen Kellerjev klasicizem. Glonar ve, čemu prevaja Kellerja. Ni lahko delo! Glonarju osebno Keller prija. Zato prevaja iz duše. Če je sploh Kellerja mogoče prevesti. Nemških novel, ki jih Francozi beró v svojih vseučiliških seminarjih, ni dobro prevajati: Naslovna ilustracija prevzame. Ta srčkano srčkani obraz! Dr. I. P.

GLEDALIŠČE.

Drama.

Ni dobro dejstvo za naše gledališče, da kadar hočemo o njem govoriti pravično, moramo vedno začeti od dna. Nismo še postavili vseh tistih osnov, iz katerih nujno raste zdrav napredek. Postavljamo teoretičen vzor gledališča, ki naj bo

močno žarišče naše kulturne volje, nato pa moramo priti z dejanskimi razmerami in izjavljamo: Radi bi, hočemo, a ne moremo. Mi Slovenci še očitno bojujemo boj med pokrajinskim in narodnim gledališčem, med gledališčem kot podjetjem in gledališčem kot kulturno ustanovo. Slišimo glasove, ki trdijo, da podržavljenje ni uspelo. Toda če se bojimo gledališča kot podjetja, moramo reči: Hvala Bogu, da imamo podržavljeno gledališče, ker bi ga gmotne skrbi sicer gnale v popolno odvisnost od slabšega občinstva, pa naj bi ga vodilo še več književnikov in umetnikov. Grda usoda umetniških dejanj je, da jih omogoča navsezadnje denar, ki je hodil umetnosti najbolj tujo pot. In usoda malega gledališča je, da njegovo pravo hotenje morajo podpirati nepomembna dela, ki niso v čast ne občinstvu, še manj pa gledališču. Od te strani je podržavljenje močno varstvo proti slabi vsebini na odru, ker je pod kontrolo vse resne javnosti. Ne da pa se tajiti, da zori prav slovensko narodno gledališče v ostro krizo, ki jo v veliki meri že takoj v začetku pospešuje podržavljenje vsega aparata. Ta ideal modernega pritanjstva postane v malih razmerah lahko tudi grob za gledališče, ker birokratizem vedno zgubi zvezo s pravim življenjem in rad ustreza formalnostim, igralska družina lahko okori in nazadnje tudi vpliv politike same ni nemogoč, bodisi take ali take. Mogoč je pritisk na osebe in smer — umetnost ni več svoja. Naše gledališče stoji še v vsem na netrdnih tleh in o njegovem napredku v sedanjih prehodnih razmerah težko prav sodimo in neradi brezpogojno obsojamo.

Vodstvo drame ni v nevesčih ali neodgovornih rokah, zato so nam obljubili spočetka širok književni program, vendar smo ga bili dosedaj le v skromni meri deležni. Med trinajstimi deli, ki so dosedaj prišla na vrsto, moremo z ozirom na vsebino samo štiri postaviti na zaželeno višino: Cyrano, Moč teme, Veronika Deseniška in Rosmersholm. Videli smo pet slovenskih premier, pri čemer odločno trdimo, da je pokazala uprava preveliko usmiljenje in da bi vsaj tako skrajno slabotno delo kot je Lahov Pepeluh ne smel med redne predstave, pa najsi je godbo zložil L. M. Škerjanc. V napovedani spored sta segla tudi dva jubileja: Meškov in Nušičev in dala s slavnostjo dvoje redno se vrstečih predstav. Pri tem je bilo bridko, da se je Meško slavil z delom, ki ni prav nič to, kar je on sam in Nušičeva zabavno-satirična komedija je po jubileju večkrat skočila iz svoje srednje umetnosti v grobo burko.

Pravi razvoj začrtanega dela pa je v najvišji meri oviralo tisto zlo, ki se mu pravi napačno iskanje finančnih virov pri nižjem, negledališkem občinstvu. Tako je zašla k nam Firma P. B., tako smo ponavljali nevredno navlako iz prejšnjega leta. Narodno gledališče ima vse višje naloge kot da dopolnjuje svojo zabavno stran z nevrednim blagom, ki ga nam je izbral tuji okus, zlasti še zato, da moremo porabiti to ali ono igralsko moč, ki v splošnem ne ustreza našim potrebam. Tudi je teater radi teatra preplitvo načelo in bi bilo usodno, da bi sedaj, ko smo se komaj osvobodili tujih neokusnosti, padli spet v naročje komedi-

jantstvu. Zato moramo vztrajati pri zahtevi po čistih delih, ki jih varuje vsa umetniška resnoba, saj je dovolj del, ki v enaki meri ustrezajo povprečniku in najvišjim pojmom o gledališču. Vsi vemo, da velik del občinstva ne hodi k Hamletu radi modrosti, ki jo poslušča štiri ure in pol, temveč radi gledališke zgodbe. A da poleg tega tudi duševno zaživi in se bolje zabava kakor pri Paglavki, je očitno. Ta primer sem postavil samo zato, da vidimo, kako je teatralično stališče, ki ga kaj rad poudarja gledališki človek, kočljivo in za občinstvo pogubno. Teatrski človek gleda predvsem zunanjo stran gledališča. Vodi ga — kar je v zvezi s poklicem — skrb za njegov uspeh. Prvo mu je oblikovanje, prva vsebina radi dobre igre. Dasi je pri pravem gledališkem umetniku vse njegovo delo velika žrtev in je tedaj njegovo razmerje do občinstva globoko etično, je često priklenjen na vsebino, ki ni njegova. Toda razmerje gledališkega vodstva do občinstva je izključno etično, še v višji meri kot za pisatelja. Živimo v času, ki ga stresa groza, in smo tem občutljivejši zlasti za gledališko vsebino.

Marsikaj opravičuje naše dramsko vodstvo, ker letos ni spolnilo svojih obljub, oziroma ni moglo dati tiste razvojne črte, kakršno bi želeli. A pritožbe, da je bil dosedanji spored idejno šibak, so resnične in proti njim govore samo zgoraj navedena štiri dela. Ta očitek utegne odpasti, ker vrzeli v zadnjem času polnijo z resnejšimi deli iz prejšnjega časa in ker bodo sedaj prišle na vrsto bolj izbrane stvari. To ali ono bi se bilo vendar gotovo bolje posrečilo, da ni v igralskem zboru umetniškega zastoja, ki ga lahko opazamo že daljši čas. Deloma več vrst vlog ne moremo zasesti, deloma imamo moči, ki jih ni mogoče prav porabiti. Nimamo enotne igralske družine, zato ne enotnega igranja in med — devetimi režiserji ne devet umetniško prešinjjenih tvornih sil. Zato pri naših predstavah pogrešamo trdnega pojmovanja in poglobitve v delo in dosledno izpeljane črte. Med igralci smo pridobili Levarja, ki je pustil opero in prevzel vrsto junaških vlog, za katere izza Nučičevega odhoda nismo imeli nobenega namestnika. Levar je nastopil s precejšnjo gotovostjo in dosegel vrsto lepih uspehov. Kot režiser in igralec se je vrnil Osipovič, ki se še ni pokazal v tisti meri, kot ga poznamo. Drugače so igralci stari in ni v njih pogona — kdo to pojasni? Omeniti pa moramo Marijo Vero, ki je doumela svojo igro prenesti iz širokih razmer na manjši prostor in postala šele naša. — Tupačam srečamo med igralci študiranje živih tipov, kar bo pot k ustvarjanju, a to so še študije in kar je v najmlajših močeh dobrega, še nima trdnih oblik.

Če natanko pogledamo, koliko res dobrega kruha nam je gledališče letos dajalo, vidimo, da je bilo dobrega pičel kos. Poglejmo nekaj podrobneje!

Imamo najprej modo, izraz gledališča na razpotju. Tu sem prištevamo sledeča dela: Pirandello: Šest oseb išče avtorja, Niccodemi: Zora — dan — noč, Lenormand: Izgubljene duše (ponovitev od lani) in Remec: Magda. To so teore-

tično praktični poizkusi, gledališče reformirati na preprosto formulo, pa jih spremlja ta ali ona rafiniranost. Pirandello na golem odru rešuje bistvo gledališkega ustvarjanja. Na najbolj rafiniran način vrže gledalca v odrsko vsakdanost in ga stresa z mistiko. Dasi čujemo skoraj samo razpravo, ima vendar ta poizkus še najglobljo zasnovo. Niccodemi razvija na realistični enotni sceni rafinirano občutje z mojstrsko razpletenim dialogom med dvema edinima osebama. Rafinirano enostavne so Lenormandove Izgubljene duše, ki so tudi nezanimive. Remčeva Magda je igra s tremi osebami, izmed katerih je v eni združenih sedmero tipov. Literarno zajet pesniški realizem je neenotno stiliziran. Oblikovno je ta drama sestava najpreprostejše novelistične tehnike (dvanajst poglavij), obenem pa personifikacija življenjskih dejstev in pisateljevih miselnih poudarkov. Elementarna doživetja se stilno sporejajo, zato ne morejo do zadnje globine in delo je bolj učinkovito kot umetniško prepričevalno. V bistvu vodi ves način modernih dramskih poizkusov do primitivizma, ki mu pravimo mimos, najsi ga spremljajo razne rafiniranosti. — Pri vseh teh delih je gledališki problem najbolje rešil Pirandello sam, ker je vrgel odprt oder med občinstvo, pri Izgubljenih dušah je režiser Šest vzel deljeno sceno, ki jo je po potrebi spojil v eno; Magdo je postavil režiser Lipah s preskromnimi sredstvi na zmanjšani celi oder in dosegel le delno občutje: več z nezadostnimi sredstvi od odra ni mogoče zahtevati. — Odrsko plat gledališča pri nas rešujemo zmerno in previdno, nekako v skladu z igralsko višino. Izza Vojčka še nismo v tem storili koraka. Tu je res bolje, več resnične poglobitve v moč besede kot velikih teorij. (Naj spomnim na dejanski neuspeh Novega odra, ki je zaslužil več usmiljenja kot roganja!)

Rostandov Cyrano de Bergerac je brez dvoma največje delo, ki ga nam je nudil letošnji spored. Visoka pesem formalizma je to, prožeta z duševno elementarnostjo, ki se po globini more kosati z največjimi deli gledališke literature. Besedo formalizem tu že težko smemo rabiti, ker se je oblikovna tvornost popolnoma zlila z duševno veličino, zato je tudi ime »heroična komedija« za to delo preveč literarno, ko gledaš venomer tragedijo velikega človeka, ki na zunaj tragičen noče in ne more biti in te stresa od drugega do zadnjega dejanja tragika življenjske površnosti, ki ji mora vse najgloblje pomagati do sreče: stresa nas spor med srčno globino in plitko lepoto. — To delo je v prvi Putjatovi igri obtičalo in je moralo počakati Levarja, da jo je dvignil na stopnjo, ki ne nasprotuje veličini dela. Na pravi višini sta bila tu tudi Šaričeva in Skrbinšek, druge srednje osebe sicer niso bile slabe, a trdo in diletantsko je v celoti ostalo prvo dejanje. Igro je režiral Putjata.

Moč teme Tolstega je delo, ki radi svoje elementarnosti skoraj ne more propasti. Neenako izpeljan naturalističen zamisel režije se ni obnesel delu v korist. V splošnem je bilo več zunanjsega poudarka kot globokega etosa.

Veroniko Deseniško smo dobili za narodni praznik, kar je dalo uprizoritvi obeležje, s katerim delo nima zveze. Uprizoritev je dobila sijaj, ki ga enkrat zasluži tudi domače delo. Gledališko so pojmovali Veroniko reprezentativno zgodovinsko in lirsko-tragično. Že uvodni akord: »Oj brate — deklice so rahel cvet« — in konec: »A tu — mene je brezna v sebi strah,« kaže na priostreno zaokroženost dejanja, radi česar je izpala tudi tretjina knjižnega besedila. Tako je Veronika stopila pred nas v najboljši odrski luči, pokazala pa tudi svoje slabše strani, o katerih smo že govorili. Delo je slonelo na Levarjevih ramah, ki je podal Hermana ostro in plemenito, velika oseba je bila Marija Vera kot Jelisava, dočim je vse ostalo, od Veronike in Friderika navzdol, pokazalo veliko ljubezni do dela, toda premalo oblikovne možnosti, pa tudi svoje nezmožnosti. Tudi Putjatov Bonaventura je bil le malo nad sredo. Igro je režiral Šest; njegova scena je bila tehnično spretna in s simbolno nadahnjenostjo v skladu z igro, le prvo dejanje je kazalo preveč prazne ploskve. Tudi transparent je bil odveč.

Pri Rosmersholmu smo naenkrat bridko začutili, kako naglo se oddaljuje Ibsen. Še nas strese, a zdi se, da bolj njegova neizprosna moč oblikovanja na zgoščenem prostoru kot miselno poslanstvo, čeprav imamo v njem že prehod v moderno mistiko, kjer sklepa tainstveno življenje svoje grozne račune. Toda časovne ostrine ni, in v nas je več pietete. Režijsko delo je postavila Marija Vera in globoko zasnovala Rebeko — dočim je Levar podal vrednega, a vendarle malce pritajenega Rosmerja. Ravno v toliko je bil preoster Skrbinškov Kroll: delo danes za nas nima prav nobene polemične osti več in živi v svoji brezčasovni vrednosti, zato je vsak podarek za ostro podobo odveč. Uprizoritev je bila izmed vseh dosedanjih najbolj harmonična in solidna.

Stričkov sen, Putjatova dramatizacija po Dostojevskega povesti, je gladek gledališki dogodek, ki ni pokazal vsega bistva Dostojevskega grozne komike, a je povprečno ugajal. Lahov Pepeluh je dokaz nekritičnosti naših pisateljev. Igra je mogla na oder edino tako, da so preobrnili zamisel pisateljev in slovanska pravljica je morala po svoj uspeh obenem na Kitajsko in v narodno gledališče, v kitajsko deveto deželo po otroško verjetnost, v narodno gledališče po zanimivost za odrasle. In pisatelj sam je ostal brez zadoščenja.

Vdova Rošlinka, kmečka komedija, je ob premieri prinesla Golarju večkratno odobravanje pri odprtem odru. Ta dogodek, ki je v naši dramii zelo redek, najbolj redek še pri novih slovenskih delih, je treba natančneje ogledati. Ali je ta Rošlinka res tak odrski in književni uspeh? Ta komedija je ves Golar, kakršnega se je predstavil v prozi, zlasti v Kmečkih povestih. Motiv ga je zamikal tudi tu in raztegnil ga je v zgodbo. Misel, da se še sveže vdove, ki je v letih in ima za možiteve že godno hčer, lotijo ženitovanjske misli in si zaželi mladega moža, je sama na sebi plodovita

komična opora. Golar svojega motiva ni gledal v notranji vrednosti in ga ni razžaril v tisti komičnosti, ki gradi, ustvarja, se bori in slabo podira, ampak ga je potegnil v vsi neprekvašeni naravnosti v bučno burčnost, ob kateri resno podvomimo o popolni pisateljevi resnosti in umetniški odgovornosti. Povsod vidimo samo prešernega fanta, ki se vsemu kočljivemu krohota in rad po svoje pozabava. To dejstvo, iz katerega je v spolno življenje zašla kvanta in smešno pojmovanje spolne fiziologije, v precejšnji meri preveva Rošlinko. Tako se je spopolnila Rošlinkina smešna muha z Rožmanovim Janezom, vse radi smeha in burkov, ki so bili po Golarjevem okusu. Ker pozna on dobro kmečko motivnost, zlasti svate in snubce, je to zgodbo tudi lahkotno opremil s potrebnim kmečkim blagom; in ker je v Golarja prešel ljudski govor in pregovor tako, da mu v tem ni enakega pri nas, je burka hitro postala do sočnosti polna. Tako je prišlo, da komičnost Rošlinkinega značaja drevi z neverjetno naivnostjo naprej, da beseda podaja besedo, motiv nov motiv, toda če si potek поблиže ogledaš in le podvomiš, je tudi burka organsko neverjetna. O tvorni umetnosti Golarjevi tu nikar ne govorimo, rajši o pisani izbranosti originalov, ki niso njegovi, in o jezikovni posrečenosti. Vzemite delu krajevno pisanost, ki je nam vseč, pa v svet z njim — kaj ostane? Burkasta pantomima. Toliko o formalni vrednosti dela, ki ga radi lahkotnosti in naivnosti označujejo z molièrskim imenom, pa pozablajo, da nas danes pri Molièru najmanj zanima njegova neverjetna lahkotnost. Ker pa nočem biti tudi licemerec, se dotaknem tudi romarja Balantača. Romar sv. Balantina sproži burko in jo drži pokonci. Ta figura je po Golarjevem in igralcevem zamislu nemogoča in odvratna, ker ni ne tipična, ne pesniško zmiselna. Ali je to navihanec — potem odpade ves smeh njegovi pobožnosti, ali je omejenec, ki mu Rošlinka ne more nasesti — eno ali drugo. Ne radi karikature, ki brezčutno žali stare romarske vodnike in jih Golar mora poznati, radi okusa in umetnosti take šopke prepesnjenih kvant zavračamo. — To predstavo je stiliziral po Siču krstni boter slovenskih kmečkih iger Lipah in sta jo igrala Juvanova in Cesar; — imam občutek, da sta uhajala preko ostre črte, za kar nudi mnogo prilike delo samo, zlasti pa estetična neobčutenost občinstva.

Omeniti moramo še 25 letni gledališki god Hinka Nučiča iz Zagreba. Nučič je nastopil v Othellu. To je bila stvaritev posebne vrste, preko navade in Shakespeareja prejšnjih dob. Ta Othello je bil lep človek, miren, plemenit, domač v najboljšem pomenu. Da smo ga slišali govoriti slovensko in ne hrvaško — na tem je trpela vsa predstava — bi nam bil še bližji. Odkar Nučiča nismo videli, je umetniško zrasel in bo še rasel — to mu ob jubileju srčno želimo. — Istočasno je prišla gostovat iz Zagreba Slovenka ga. Podgorska. Igrala je glavno vlogo v Izgubljenih dušah. S svojo igro je pokazala zlasti pristno gledališko kri, ki jo toliko pogrešamo v našem ženskem zboru. France Koblar.

SLIKA 2. GOYA: DOÑA ISABEL CARBO DE PORCEL.

PREJELI SMO V OCENO:

I. Roch: **Iz starog Osijeka**. 16 orig. litografij s predgovorom prof. G. Jenyja. Osijek, 1924.

Herder-Almanach. Freiburg im Breisgau, 1925. Vsebuje izbrane sestavke katol. pisateljev in njih portrete ter izbor iz kataloga Herderjeve založbe.

Tom o Jedrlinić: **Kratka srpska ili hrvatska slovnica**. 1. deo. Samozaložba. Ljubljana, 1925.

Đura Jakšić: **Antologija**. Izabrao Br. Mašić, uvod od J. Skerlića. Naši pjesnici III. Izd. Narodne knjižnice. Zagreb, 1924.

Simon Gregorčič: **Antologija**. Uredio, predgovor i rječnik napisao dr. A. Barac. Naši pjesnici VII. Izd. Narodne knjižnice. Zagreb, 1924.

Stanko Vraz: **Izabrane pjesme**. Uredio i predgovor napisao dr. D. Grdenić. Izd. Narodne knjižnice. Zagreb, 1924.

Veli Jože. Po istarskoj priči Vl. Nazora. Z ilustracijami S. Šantla. Dječja knjižnica 2. Izd. Narodne knjižnice. Zagreb, 1924.

Zapiski delavsko-kmetske Matice. Urejajo A. Regent, inž. Štebi, F. Štukelj in inž. Gustinčič. Mesečnik. Odgov. urednik Ivan Vuk v Ljubljani. Tiska J. Pavliček v Kočevju.

R. Badjura: **Smučar**. Smuška teorija in praksa za začetnike in izvežbane. 6 pokrajinskih, 55 tehničnih slik. Ljubljana, 1924. Ig. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

Ljudmila Poljanec: **Pot k domu**. Božične slike s petjem in z deklamacijami. Samozaložba. (Vsebina: 1. Božič v gozdu, 2. Božič na bojišču, 3. Begunci pri jaslicah, 4. Božično kolo, 5. Živa slika).

Andrej Rapè: **Tisoč in ena noč**. I. zv. V Ljubljani, 1924. Učiteljska tiskarna.

F. S. Finžgar: **Zbrani spisi**, V. zvezek, **Prerokovana**. Slike iz svetovne vojne. (Dom in svet, 1915—1919). Nova založba v Ljubljani, 1924.

Abditus: **Idejni predhodniki današnjega socializma in komunizma**. Socialno-politična knjižnica I. Ljubljana, Zadružna založba, 1925. (Vsebina: R. Owen, St. Simon, K. Fourier, P. in B. Buchez, L. Blanc, J. Proudhon, K. Rodbertus-Jagetzow, V. Weitling, Agrarni socialisti, M. A. Bakunin).

Ročni zemljevid Mariborskega okrožja, III. Prekmurje in Medimurje. Risal Sl. Dimnik, Učiteljski dom v Mariboru, 1925.

Dr. N. Omersa: **Stihoslovje I**. Splošni del. Celje, Goričar & Leskovšek, 1925.

Vjesnik osječke oblasti, II., br. 3. Osijek. Uzajamni rad sa braćom Slovincima s 3 reprodukcijami S. Šantlovih del.

Eliška Krasnohorska: **Pripovedka o vetru**. Poslovenil H. Podkrajšek. 2. izdaja. Ljubljana, Učiteljska tiskarna, 1925.

Adriaticus: **Jadransko pitanje**. (Cir.) Kako je i čijom krivicom propušten najpovoljniji momenat za njegovo rešenje. Beograd, »Vreme«, 1925.

O študentskom zboru, držanom na vaveđenje, 4. dec. 1924, na universitetu, i onome što je zboru sledovalo. (Cir.) Izveštaj rektora universiteta ministru prosvete. Beograd, »Mirotočivi«, 1925.

Dr. G. Čremošnik: **Naša trgovačka društva u srednjem veku**. Separ. otisak »Glasnika zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini«. Sarajevo, 1924.

H. Sienkiewicz: **U pustinji i prašumi**. Preveo J. Benešić. Ilustrovana omladinska biblioteka. Vasić, Zagreb, 1925.

Über alles die Liebe. Roman von M. Schörlau. Herder, Freiburg im Breisgau. Magda Alberti, ki si je ustvarila ime že v romanu »Martin Augustus«, kjer riše posledice mešanih porok, sega tu podobno vzgojno v osredje diaspore in riše solnčne in senčne strani protestantskega in katoliškega duhovništva. Pisateljica je katoličanka. Ima močno pripovedno tehniko, tako da je bolj vidna v njeni epiki tendenčna struktura nego neposredna intuitivnost. Priporočamo!

Patria. Eine Erzählung aus der irischen Heldenzeit von Heinrich Federer. 51. bis 60. Tausend. (Zbirka »Bienenkorb«.) Herder, Freiburg im Breisgau. Zgodovinska povest iz prvega desetletja v preteklem stoletju. Zgodovinske osebe (O' Connel, Robert Emmet i. dr.). Povest je zrelo delo kat. umetnika. Doživela je tudi že slovenski prevod.

M. Kabaj: **Cerkniško jezero in okolica**. S 24 slikami in 1 zemljevidom. Uredil Fr. Sterlè, akad. slikar. Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1925.

Časopis za zgodovino in narodopisje. XX. l., snop. 1. Uredil Fr. Kovačič. (Iz vsebine: Ljubša M.: Zemljepisni razvoj župnij v pradžupnijah Ptuj, Vel. Nedelja in Radgona; isti: Preureditev župnijskih mej in ustanovitev novih na levem bregu Drave ob času Jožefa II.; Druzović: Zgodovina slov. petja v Mariboru; Saria B.: Zemljevid arheoloških najdišč v Sloveniji; Kidrič: Fr.: Pr. Lavrenčič in njegova cerkvena pesmarica; Izvestja, slovstvo, društveni glasnik in nekrolog dr. P. Turnerju.)

A. Wintersig: **Die Väterlesungen des Breviers**. 1. Abt. Winterzeit. Ecclesia orans. 13. zvezek. Herder, Freiburg im Breisgau, 1925. — Sestavki so razvrščeni, kakor se nahajajo v brevirju, kolikor so v njem, je pridejan tudi latinski tekst. Uvod je sestavljen na podlagi Bäumerjeve zgodovine brevirja, vendar z uporabo prvih virov. — Vse delo bo obsegalo 4 zvezke.

Poeti d'oggi (1900—1925). Antologia compilata da G. Papini e P. Pancrazi. 2. pomnožena izdaja. Firenze, Vallecchi, 1925. Opremljena je z biografičnimi in bibliografičnimi opazkami.

UMETNOST.

Francisco de Goya y Lucientes.

Med umetniškimi imeni, ki so v dobi impresionizma zadobila poseben sloves in katerih velika dela so danes bistven del osnovnega zaklada tega, kar je umetnost duhovno in kulturno pomembnega ustvarila, je na enem prvih mest Goya.

Dolgo življenje je bilo sojeno temu velikemu Špancu. Rojen 30. marca 1746 v Fuendetodos v Aragoniji, je umrl 16. aprila 1828 v Bordeauxu. In to dolgo dobo izpolnjuje delo, ki ni nič manj obsežno po številu in mnogostransko po načinu, v katerem je izvedeno, kakor tehtno po vsebinski in umetniški plati. Silen temperament se je družil v njem z žilavo delavnostjo. Nekako sredi življenjske poti ga je napadla huda bolezen, katere posledica je bila oglušelost, in ta samotarska doba zrelega človeka, ki je od sveta do neke mere odrezan in navezan bolj na svojo notranjost, je doba njegovega največjega razmaha in njegovih največjih del. Vse, kar je prej nastalo, se zdi samo priprava za serijo zrelih in čisto svojevrstnih del. Obvladal je vse važnejše slikarske tehnike in v vseh ustvaril dela, ki slovijo. V vseh vrstah slikarstva je skoraj enako važen in samosvoj, od religioznega, ki ga veže na baročno tradicijo, preko ekspresivnega beleženja duševnih doživetij, slutenj in stanj odkritja grozних resnic do realističnega portreta in pokrajine — vse je objel. Težko je reči, kje je bolj samosvoj, ali v oljnati tehniki, v katero je z enako sigurnostjo vklepal značaj ljudi (portreti), grozote dogajanj (Francozi streljajo madriške meščane ponoči 3. maja 1808) in trenutnost premikanja, — ali v grafiki, v kateri je objel vse od realnosti in kalejdoskopične izpremenljivosti bikoborbe do žagonetnih gledanj nevidenega in realno neuresničenega.

Če ga gledamo danes in si predočimo, katera pota je šla umetnost po njem in kje je danes, se nam zdi Goya, kot velika vrata, v katerih so se strnile v eno strujo različne smeri, ki jih je naznačila preteklost, in se razšle v bodočnost zopet kot samostojne. Impresionizem je gledal v njem enega svojih dedov, ekspresionizem ga prav tako lahko postavi med svoje predhodnike, posebno pa moderna grafika, ki se je tako bohotno razvila v panogo umetnosti, kjer je umetnik najbolj človek in po kateri umetnost najtemperamentneje vrši svojo družabno in kulturno funkcijo. Za Dürerjem in Rembrandtom do Goye ni nihče pogledal s svojo umetnostjo tako globoko v človeško dušo in tako naravnost življenju v oči kakor on. Kulturna sila, zavzemajoča širšo strujo, pa postaja grafika šele po njem in večkrat po njegovem vzoru.

Res je sicer, da se v grafiki in še posebno, kakor jo je on pojmoval, prav blizu sreča oblikujoča umetnost z literaturo, da razmišlja in navaja k razmišljanju bolj kakor nudi miren, neskajen užitek, da poučuje in pripoveduje, propagira in vzburja, a vseeno si ji ne upamo odreči polnovredne umetniške kvalitete. Gotovo je, da pride po nji umetnik kot človek, kot motrivec življenja in aktivna energija do posebno močnega izraza. V Goyevem stališču do te stroke in do umetnosti sploh je že zarojen del tiste revolucije, ki je objela pozneje vse raz-

merje človeštva do umetnosti in dala v novejšem času umetnosti in njenemu ustvarjanju novo, čisto izredno mnogovrstno sliko.

V grafiki se je izražal Goya pretežno v ujedkovini (radiranki), ki jo je kombiniral z akvainto in tako pogosto dosegal v grafiki značaj lavirane risbe. Posebno je uporabljal ta način v svoji prvi veliki grafični seriji v Caprichos. Koncem svojega življenja, v 74tem letu starosti je spoznal litografijo, katere način je takrat objavil Senefelder, in z uspehom izvršil več del tudi v ti tehniki ter projektiral celo serijo litografiranih Caprichos.

Njegova slavna grafična dela so razen Tauromaquije, ki jo odlikuje izredna dovršenost tehnike, skozi in skozi poetičnega ali če hočete vsaj miselnega značaja. Prva velika serija, ki nosi naslov Caprichos — domisleki, je nastala sredi devetdesetih let XVIII. stoletja in je v prvi vrsti satiričnega značaja; šibanje človeških slabosti in napak je sploh ena osnovnih potez Goyevega grafičnega dela. Druga serija, Desastres de la guerra, je nastala pod vtisom francoske invazije na Španko leta 1808 in je na eni strani silna obtožba proti krutosti soldateske, na drugi pa proti vojni sploh in predstavlja kmeta, ki samostojno stoji na lastni grudi in z delom ustvarja predpogoj za boljšo bodočnost, kot pravi njen temelj. Zadnje veliko delo, ki ima svoj pendant v fantastičnih slikah, s katerimi je pod večer svojega življenja okrasil stene svoje hiše, so Proverbios ali Disparates, serija, ki je grozna in zagonetna obenem v svoji fantastični nebrzdanosti in ekspresivnosti. V našem listu reproducirani spak s kraguljčki, ki s svojim zvončkljanjem čara ljudi v blazen ples, je dober primer za to vrsto Goyeve umetnosti in njeno tendenco.

* * *

IZ NAŠE DNEVNE KULTURE.

Za čast jugoslovanske kulture in umetnosti.

Pod tem naslovom nastopa Kosta Strajnić v Srpskem književnem glasniku, 11. serija, knj. XIV., zv. 6., proti taki udeležbi Jugoslavije na mednarodni razstavi dekorativnih umetnosti v Parizu, kakršna je bila skrupcana v par zadnjih mesecih. Poroča med drugim tudi, da je bil prvi predlagani paviljon, projektiran po Miroslavu Krejčiku, ki je bil objavljen v Ilustrovanem listu izrečno kot naš razstavni paviljon v Parizu, zavrtnjen od francoskega razstavnega odbora. O tem so naši listi molčali in se je samo poročalo, da je bil odobren projekt zagrebskega arhitekta Hribarja. O razstavi sami piše in zdi se, da upravičeno: »Naša razstava v Parizu bo imela značaj zbirke, ki bo govorila o umetniških instinktih našega troimenega naroda ali odkrito povedano, o naši nesposobnosti, izrabiti te instinkte za ustvaritev moderne umetniške industrije. Naš paviljon bo imel v glavnem značaj izložbenih prostorov, v katerih bodo veliki zapadni narodi pokazali ročne izdelke prebivalcev svojih prostranih kolonij.«